

ปัญญาสรรค์สร้างห้องแถวการค้า จังหวัดตรัง

The Wisdom of Trang shophouse

ปัทม วงศ์ประดิษฐ์¹ และ เกรียงไกร เกิดศิริ²
Pat Wongpradit¹ and Kreangkrai Kirdsiri²

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพมหานคร 10200
Faculty of Architecture, Silpakorn University, Bangkok 10200, Thailand
E-mail: pa_patm@hotmail.com¹, arch.su.kreangkrai@gmail.com²

Received 5/2/2018 Accepted 18/10/2018

บทคัดย่อ

การศึกษาภูมิปัญญาสร้างสรรค์ห้องแถวการค้าจังหวัดตรัง ซึ่งตั้งอยู่บนชายฝั่งตะวันตกของคาบสมุทรภาคใต้ ประเทศไทย เป็นการถอดชุดความรู้จากการลงสนามเพื่อศึกษาเรื่องห้องแถวการค้า ในพื้นที่เมืองทับเที่ยงและเมืองกันตัง จังหวัดตรัง จากการศึกษาพบว่า ภูมิปัญญาการสร้างสรรค์ห้องแถวการค้าจังหวัดตรัง สามารถจัดจำแนกได้เป็น 3 กลุ่ม คือ 1) ภูมิปัญญาการดำรงชีวิตกับสภาพแวดล้อม 2) ภูมิปัญญาเชิงช่าง 3) ภูมิปัญญาการจัดการการใช้ทรัพยากรร่วมกัน โดยภูมิปัญญาเชิงช่างเป็นภูมิปัญญาที่มีความโดดเด่นและมีศักยภาพในการประยุกต์ใช้ต่อยอดได้ เป็นผลให้คนรุ่นใหม่ในท้องถิ่น สามารถนำภูมิปัญญาดังกล่าวไปปรับใช้ในงานออกแบบให้สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตในปัจจุบันภายใต้บริบทร่วมสมัยได้ ทั้งนี้ มูลเหตุและปัจจัยแวดล้อมในการก่อตัวของห้องแถวการค้าจังหวัดตรังนั้น เกิดจากปัจจัย 3 ประการ คือ 1) เกิดจากคนในท้องถิ่นภายใต้เงื่อนไขของสภาพแวดล้อม ฐานทางเศรษฐกิจ และทรัพยากรในพื้นที่ 2) เกิดจากค่านิยมทางสังคม และวัฒนธรรมที่รับมาจากชาวจีนโพ้นทะเลและแนวคิดตะวันตกผ่านดินแดนอาณานิคมช่องแคบที่เข้ามาค้าขาย 3) เกิดจากการส่งผ่านจากการปกครองจากส่วนกลาง

คำสำคัญ

ภูมิปัญญาท้องถิ่น
ห้องแถวการค้าจังหวัดตรัง

Abstract

The study on the Wisdom of Trang shophouse was conducted by extracting knowledge gained from the field study at shophouse in specific area at Thap Thieng and Kantang District, Trang Province, located on Thailand's western coast of the southern peninsula. This study has found that generally the wisdom in shophouse in Trang Province could be categorised into 3 groups: 1) the wisdom of living in particular environment, 2) the wisdom of craftsmanship, and 3) the wisdom of resources management. From the study, it is found that the outstanding wisdom of craftsmanship with high potentiality of applied has enabled young generation in the community to apply the knowledge into their design works that are harmonious with daily living in the contemporary context. The causes and surrounding factors of forming the Trang shophouse consist of 3 factors:

1) local people under the specific conditions of environment, economy and resources, 2) social value and culture influenced by Overseas Chinese and Western traders via colonized land on the Straits (settlements), and 3) influence from central administration.

Keywords

Local Wisdom

Trang Shophouse

1. บทนำ

ในสารานุกรมสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นโลก (encyclopedia of vernacular architecture) ได้รับการจัดหมวดหมู่ “Shophouse” ในประเด็น “การใช้สอย และหน้าที่ (used and function)” ซึ่งจะเห็นว่าเกณฑ์ที่ใช้ในการจัดหมวดหมู่นั้น Paul Oliver (1998, p. 21) พิจารณาว่า Shophouse ก่อตัวขึ้นจากความต้องการด้านประโยชน์ใช้สอยเป็นสำคัญ กล่าวคือ เป็นสถาปัตยกรรมที่ทำหน้าที่รองรับการค้าและพักอาศัย อยู่ภายในอาคารหลังเดียวกัน มักพบห้องแถวปลูกสร้างอยู่ริมถนนเพื่อสะดวกในการค้าขาย

จากสถานภาพความรู้เกี่ยวกับ “ห้องแถวการค้า (shophouse)” Paul Oliver (1998, p. 567) นำเสนอว่า ห้องแถวมีรูปแบบอาคารเป็นเอกลักษณ์ซึ่งถือกำเนิดขึ้นจากสัมภาระทางวัฒนธรรมของคนจีนที่ย้ายถิ่นจากเมืองจีนไปตั้งถิ่นฐานนอกประเทศจีน ทั้งนี้ ในสารานุกรมสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นโลกก็ยังให้ข้อมูลว่า ห้องแถวเกิดขึ้นภายใต้อิทธิพลจีนโดยเริ่มสร้างขึ้นในพื้นที่คาบสมุทรมาเลย์ และมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องจนเป็นเอกลักษณ์ ทั้งยังส่งต่ออิทธิพลในเรื่องรูปแบบไปยังพื้นที่โดยรอบที่ปฏิสัมพันธ์ทางการค้าด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เมืองท่าต่างๆ ในคาบสมุทรมลายูอินเดียชายฝั่งตะวันออกรุ่งเรืองขึ้นจากการถูกกำหนดให้เป็นสถานีการค้า อีกทั้งห้องแถวยังเป็นส่วนหนึ่งของกลไกในการพัฒนาเมือง (urban development) ใช้การก่อสร้างห้องแถวเพื่อรองรับการอยู่อาศัย การค้าขาย หรือการเป็นพื้นที่ทำงานอยู่ภายในอาคารหลังเดียวกัน สอดคล้องกับการอธิบายความของ Wong Yunn Chii และ Johannes Widodo (2016, pp. 11-13) ว่าการปรากฏของ Shophouse และ Townhouse นั้น เป็นรูปทรงที่เป็นเอกลักษณ์ในหลายเมืองของเอเชีย การศึกษาในประเด็นเรื่องห้องแถวการค้านั้นไม่อาจศึกษาเพียงเรื่องลักษณะทางกายภาพแต่เพียงอย่างเดียวได้ หากต้องศึกษาในเรื่องแนวความคิด และบริบทของพื้นที่ที่ผ่านการคิดทบทวนและทดลองปรับใช้ตลอดหน้าประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา รวมถึงอิทธิพลที่ส่งผ่านมาจากพื้นที่อื่น ๆ ร่วมด้วย ซึ่งการเรียนรู้สถาปัตยกรรมประเภทห้องแถวที่อ่อนนุ่มถ่อมต่นเช่นนี้เป็นผลผลิตที่หลากหลายเกิดจากรากเหง้าของแต่ละแหล่งลักษณะทางภูมิศาสตร์ ผลจากวัฒนธรรม และเทคโนโลยีที่สร้างขึ้นด้วยตนเองและได้รับอิทธิพลมา

ในการทบทวนสารสนเทศที่เกี่ยวข้องกับ “ห้องแถวการค้า” พบว่า การศึกษาในระยะบุกเบิกเป็นการศึกษา

เรื่องพัฒนาการของเมืองในเขตกรุงรัตนโกสินทร์ในมิติประวัติศาสตร์ โดยกล่าวถึงการตัดถนนสายสำคัญเพื่อเป็นแกนหลักในการสัญจรของเมืองในช่วงสมัยต่างๆ และมีการปลูกสร้างห้องแถวการค้าอยู่ตามแนวถนน ต่อมา มีนักวิชาการทางสถาปัตยกรรมให้ความสนใจการศึกษาเรื่องห้องแถวการค้าในหลากหลายประเด็นมากขึ้น และมีการขยายขอบวงของพื้นที่ศึกษาออกไปยังส่วนภูมิภาค โดยเฉพาะในภาคใต้ของไทยซึ่งเป็นภูมิภาคแรกที่น่าสนใจทำการศึกษาในประเด็นเรื่องห้องแถว เช่น ภูเก็ต สงขลา ปัตตานี เป็นต้น การศึกษาประเด็นดังกล่าวเริ่มแตกแขนงในวงกว้าง มีนักวิชาการสนใจศึกษามากมายตามพื้นฐานและความเชี่ยวชาญแต่ละบุคคล ตั้งแต่การศึกษาเรื่องรูปแบบสถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์และการก่อรูป สัญลักษณ์ และการประดับตกแต่งองค์ประกอบอาคาร แต่การถอดชุดความรู้ในเรื่อง “ปัญญาสร้างสรรค์ห้องแถวการค้า” หรือ ภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์ห้องแถว พบว่า มีการศึกษาไม่มากนัก

สำหรับภูมิภาคทางตอนใต้ของประเทศไทย การศึกษาสถาปัตยกรรมประเภทห้องแถวอย่างเป็นระบบระเบียบวิธีในรูปแบบเอกสารงานวิจัยและวิทยานิพนธ์ เริ่มต้นในคาบสมุทรมลายูใต้ชายฝั่งตะวันออก ดังเช่น “รายงานการวิจัย: สถาปัตยกรรมจีนในเมืองปัตตานี” (Chiwassarn, 1986) “การเสนอแนะรูปแบบทางกายภาพของห้องแถวแบบจีน ในชุมชนเมืองปัตตานี” (Kamsiripimaan, 1989) “คดีนิยมการก่อสร้างที่ปรากฏในสถาปัตยกรรมจีนในเขตอำเภอสงขลา” (Yodmanee, 1992) เป็นต้น เหล่านี้เป็นงานศึกษาห้องแถวโดยมุ่งเน้นการจดจำแนกลักษณะทางกายภาพและคติความเชื่อที่อยู่เบื้องหลังองค์ประกอบประดับตกแต่งเป็นหลัก จนกระทั่ง สุภาวดี เชื้อพราหมณ์ นำเสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง “ตึกแถวผลผลิตทางกายภาพและวัฒนธรรมในชุมชนเมืองเก่า จ.สงขลา” (Chuapram, 2003) เป็นการพิจารณาห้องแถวการค้าด้วยประเด็นที่รอบด้านมากยิ่งขึ้น และเริ่มพินิจในรายละเอียดเรื่องภูมิปัญญา โดยสุภาวดีจัดจำแนกภูมิปัญญาการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมห้องแถวผ่านกรอบความคิดเรื่องภูมิปัญญาสัมพันธ์กับมูลเหตุปัจจัยการเกิดภูมิปัญญาภายใต้บริบทแวดล้อมของเมืองเก่าสงขลา เมืองท่าสำคัญของคาบสมุทรมลายูใต้ชายฝั่งตะวันออก แบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม คือ 1) ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่ออันสอดคล้องกับเหตุผล 2) ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อม 3) ภูมิปัญญาเชิงช่าง 4) ภูมิปัญญาการอยู่อาศัยที่มีความงดงามทางสุนทรียภาพ แต่หากกล่าวถึง

การศึกษาเรื่องภูมิปัญญาห้องแถวการค้าในคาบสมุทรภาคใต้ ชายฝั่งตะวันตกแล้วยังไม่พบองค์ความรู้ดังกล่าวเลย

จากการลงนามของผู้วิจัยเพื่อศึกษาเรื่องห้องแถวการค้าคาบสมุทรภาคใต้ชายฝั่งตะวันตก อันประกอบด้วย เมืองตะกั่วป่า จังหวัดพังงา เมืองกลาง จังหวัดภูเก็ต เมืองทับเที่ยง และเมืองกันตัง จังหวัดตรัง พบชุดความรู้ของภูมิปัญญาในห้องแถวที่รอคอยการสร้างคำอธิบายจำนวนมาก และในขณะเดียวกันก็พบการนำองค์ความรู้ของภูมิปัญญาในท้องถิ่นดังกล่าวนำไปต่อยอดสร้างสรรค์เป็นชิ้นงานภายใต้บริบทร่วมสมัย สอดคล้องกับที่ เอกวิทย์ ณ ถลาง กล่าวไว้ว่า “สำนึกร่วมในคุณค่าของภูมิปัญญาของเราเองทุกวันนี้พิจารณาได้ว่าเป็นปฏิกิริยาตอบโต้การเปลี่ยนแปลงของเราในเวทีโลกาภิวัตน์อย่างชัดเจน สำนึกร่วมที่ขยายตัวเป็นพลังตอบโต้ เป็นก้าวสำคัญที่ส่งผลให้คนไทยได้สติ หันมาทำความรู้จักรากเหง้าและพลังทางวัฒนธรรมของเราเองให้มากขึ้น มิใช่เพื่อย้อนยุคกลับไปหลงใหลได้ปลื้มกับชีวิตในอดีต แต่เป็นปฏิกิริยาเชิงสร้างสรรค์เพื่อให้สังคมไทย ดำรงอยู่และก้าวหน้าต่อไปตามวิถีทางที่เราเลือกสรรดีแล้วว่ามีศักดิ์ศรีและเป็นตัวของตัวเองบนรากฐานวัฒนธรรมของเราในประชาคมโลก”

ในการนี้ ผู้วิจัยจึงมีความประสงค์จะศึกษาห้องแถวในประเด็นที่ว่าด้วยภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์ห้องแถวที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมเกิดเป็น “รูปทรง (form)” และแสดงออกผ่าน “พื้นที่ (space)” โดยการใช้ “เทคนิควิธีการและทักษะฝีมือ (technique and skill)” รวมถึง “วัสดุ (material)” อันเป็นบทความนี้เป็นปฐมบทในการศึกษาเรื่อง “ภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์ห้องแถว” ซึ่งเลือกนำจังหวัดตรังอันเป็นพื้นที่ที่มีความครบถ้วนสมบูรณ์ของข้อมูลภาคสนามมากที่สุดอีกทั้งมีภูมิปัญญาที่โดดเด่น และในการศึกษาสามารถใช้เป็นต้นแบบในการกำหนดแนวทางการศึกษาในประเด็นดังกล่าวนำไปสู่การศึกษาเพิ่มเติมยังพื้นที่ศึกษาอื่น ๆ สืบเนื่องต่อไป

2. คำถามของการศึกษา

1. ภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์ห้องแถวจังหวัดตรังมีอะไรบ้าง สามารถจำแนกได้เป็นกี่กลุ่ม อย่างไร และอะไรคือภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์ห้องแถวจังหวัดตรังที่โดดเด่น

2. ปัจจัยแวดล้อมในการก่อตัวขึ้นของห้องแถวในพื้นที่ศึกษานั้น มีมูลเหตุมาจากอะไร สิ่งใดเป็นอิทธิพลภายนอกผ่านแนวคิดตะวันตก จากการเคลื่อนย้ายถิ่นของชาวจีนโพ้นทะเล และสิ่งใดเกิดจากภูมิปัญญาในท้องถิ่นเอง

3. วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์ห้องแถวการค้า จังหวัดตรัง

2. เพื่อศึกษามูลเหตุและปัจจัยแวดล้อมที่ส่งผลให้เกิดภูมิปัญญา

4. วิธีการศึกษา

ส่วนที่ 1 ศึกษาข้อมูลสารสนเทศที่เกี่ยวข้อง เพื่อหา กำหนดแนวทางของการศึกษาและการจัดจำแนกประเภทของภูมิปัญญาที่จำเพาะเจาะจงในรายประเด็นมากยิ่งขึ้น รวมทั้งทบทวนสถานการณ์ภายในพื้นที่ในมิติทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม การเมืองการปกครอง เพื่อทำความเข้าใจประวัติความเป็นมา บริบทของพื้นที่ รวมทั้งการสืบค้นแผนที่ ภาพถ่ายเก่า อันบ่งชี้ถึงลักษณะทางกายภาพ สันฐานของพื้นที่และรูปแบบสถาปัตยกรรม เพื่อกำหนดขอบเขตของพื้นที่ศึกษาเบื้องต้น ทั้งนี้ข้อมูลดังกล่าวเมื่อนำมาเทียบเคียงกับข้อมูลที่ได้จากการลงนาม (การศึกษา ส่วนที่ 2) แล้ว จะสามารถเชื่อมโยงถึงมูลเหตุและปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดภูมิปัญญา ซึ่งเป็นการตอบคำถามในข้อที่ 2

ส่วนที่ 2 เป็นการลงเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยจัดทำแผนที่พิกัดตำแหน่งอาคารจากภาพถ่ายดาวเทียมเพื่อบำเนินการสำรวจอย่างรวดเร็ว (rapid survey) ลงสำรวจรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของห้องแถวด้วยการบันทึกภาพถ่าย และวิธีการสังเกต จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาจัดระบบให้สัมพันธ์กับเกณฑ์เพื่อดำเนินการคัดสรรห้องแถวกรณีศึกษา โดยเกณฑ์ที่ใช้ในการคัดสรรห้องแถวกรณีศึกษาจะต้องมีความหลากหลายของรูปแบบทางสถาปัตยกรรมครบถ้วนเพียงพอ จะต้องเป็นห้องแถวที่มีความแท้ขององค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม และจะต้องเป็นห้องแถวที่มีการใช้งานต่อเนื่องสามารถสัมภาษณ์ข้อมูลการใช้สอยอาคารจากผู้อยู่อาศัยได้

สำหรับขั้นตอนการสำรวจจริงวัดอาคารโดยละเอียดนั้น เมื่อได้ “ตัวแทน (representative)” รูปแบบทางสถาปัตยกรรม ห้องแถวกรณีศึกษาที่เป็น “ตัวแบบที่หาได้ยาก (rarity)” แล้ว จึงวางแผนประสานงานกับเจ้าของอาคารเป็น “กรณีศึกษา คัดสรร (selected case studies)” เพื่อขอสำรวจจริงวัด บันทึกภาพถ่ายและจัดทำแบบทางด้านสถาปัตยกรรมของอาคารรวมทั้งสัมภาษณ์ข้อมูล ทั้งนี้ข้อมูลที่ได้จากการลงนาม เมื่อจัดระบบระเบียบ จำแนกรายละเอียดตามแนวทางการศึกษาที่กำหนดไว้แล้วจะสามารถตอบคำถามในข้อที่ 1 ได้

5. ขอบเขตพื้นที่และเนื้อหา

พื้นที่ศึกษาดังอยู่บริเวณศูนย์กลางเมืองซึ่งมีประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานมายาวนานและต่อเนื่อง อีกทั้งมีปริมาณของห้องแถวเก่าหนาแน่น รูปแบบทางสถาปัตยกรรมหลากหลาย พอที่จะเป็น “ต้นแบบ (prototype)” ในการศึกษาได้ โดยกำหนดขอบเขตการศึกษาใน 2 พื้นที่ คือ เมืองกันตังและเมืองทับเที่ยง ซึ่งในอดีตเมืองกันตังเคยเป็นศูนย์กลางจังหวัดตรังในช่วงปี พ.ศ. 2436 และในปี พ.ศ. 2458 ย้ายศูนย์กลางจากกันตังมาตั้งอยู่ที่เมืองทับเที่ยงซึ่งในปัจจุบัน คือ อำเภอเมืองจังหวัดตรัง

ศึกษาภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมประเภทห้องแถวการค้าที่มีระยะเวลาการก่อสร้างในช่วงปี พ.ศ. 2436 – พ.ศ. 2518

5.1 จากกันตังสู่ทับเที่ยง

“กันตัง”และ“ทับเที่ยง” นับเป็นย่านประวัติศาสตร์สำคัญของเมืองตรังมาตั้งแต่ช่วงต้นรัตนโกสินทร์ ด้วยเป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์จึงดึงดูดให้มีการตั้งถิ่นฐาน อีกทั้งแม่น้ำตรังยังทำหน้าที่เป็นเส้นทางสัญจรไปมาหาสู่กันระหว่างคนทั้งสองฝั่งคาบสมุทรมาตั้งแต่บรรพกาล (Kirdisiri, 2014, pp. 182-183) ทั้งนี้ ผู้คนที่บุกเบิกเข้ามาตั้งถิ่นฐานและก่อร่างสร้างชุมชนในกันตังและทับเที่ยงเป็นกลุ่มแรกๆ นอกจากชาวบ้านในท้องถิ่นแล้ว ยังมีกลุ่มชาวจีนเคลื่อนย้ายถิ่นฐานเข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่อาศัยริมปากแม่น้ำตรังที่ “ชุมชนกันตัง” ซึ่งทำหน้าที่เป็นเมืองท่าการค้าเชื่อมต่อระหว่างทะเลอันดามันกับแม่น้ำตรังซึ่งเป็นเสมือนปราการด่านแรกในการเปลี่ยนถ่ายสินค้าจากเรือสำเภาที่ขนส่งสินค้าทางทะเล โดยสินค้าบางส่วนถูกลำเลียงขึ้นบกขนส่งสินค้าผ่านเส้นทางเกวียน (และเส้นทางรถไฟในระยะเวลาต่อมา) ส่วนสินค้าที่เหลือถูกขนลงเรือล่องผ่านแม่น้ำตรังขึ้นมาทางเหนือซึ่งเป็นตอนในของแผ่นดิน (In main-land) เรือสินค้าในแม่น้ำตรังนี้นอกจากบรรทุกสินค้าจากภายนอกเพื่อนำมาขายให้กับชุมชนริมแม่น้ำแล้ว ยังรับของป่าและผลผลิตทางการเกษตรจากชุมชนแหล่งผลิตภายในแผ่นดินผ่านทาง “ชุมชนท่าจีน” อีกด้วย จากบันทึกของร้อยโท เจมส์ โลว์ (Office of Natural Resources and Environment Policy and Planning, 2005, p.4) ชาวอังกฤษที่เดินทางเข้ามาเยี่ยมชมเมืองตรัง รวมทั้งเมืองพัทลุง และนครศรีธรรมราช ในปี พ.ศ. 2367 ซึ่งตรงกับในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 บันทึก

ไว้ว่า มีชาวจีนจากปีนังเข้ามาค้าขายและบางส่วนที่เริ่มตั้งถิ่นฐานที่ย่านท่าจีนมากขึ้นจึงมีการขยายตัวของชุมชนมาทางด้านตะวันออกแถบบางรัก หนองปรือ ท่ากลาง โดยส่วนใหญ่เข้ามาตั้งถิ่นฐานและทำสวนพริกไทย จนกระทั่งหลัง พ.ศ. 2380 เล็กน้อย มีชาวจีนมาจากมาเก๊าได้เข้ามาทำสวนพริกไทยในพื้นที่ทับเที่ยงและเป็นสวนพริกไทยที่ใหญ่ที่สุด (Wongpradit, 2015, p. 30) จากการตั้งหลักแหล่งเพื่อสร้างพื้นที่ทำกินทางการเกษตรของกลุ่มชาวจีนเมื่อชุมชนมีความซับซ้อนสูงขึ้น “ชุมชนทับเที่ยง” จึงพัฒนาขึ้นสู่การเป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนสินค้า โดยสินค้าที่นำมาค้าขายกันมีทั้งสินค้าที่นำเข้ามาจากแหล่งอื่นๆ โดยพ่อค้าชาวจีน และผลผลิตทางการเกษตรที่ทำการเพาะปลูก เช่น พริกไทย และสินค้าป่า เช่น ชัน น้ำมันยาง และดีบุก เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าชุมชนทับเที่ยงนั้นเติบโตขึ้นจากชุมชนเกษตรกรรม ทว่าไม่เหมาะสมแก่การเป็นเมืองท่า ซึ่งต่อมาในปี พ.ศ. 2433 เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้ารัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสเมืองต่างๆ ในคาบสมุทรภาคใต้ฝั่งตะวันตกรวมถึงเมืองตรัง ในการนั้นเจ้าพระยาวิชิตวงษ์บุตรดิษฐ์มหิศรภักดี (คอซิมบี๊ ณ ระนอง) ได้ทูลขอพระบรมราชานุญาตย้ายศูนย์กลางการปกครองไปตั้งอยู่ที่ “กันตัง” ซึ่งเป็นเมืองท่าอยู่ติดปากแม่น้ำตรังเชื่อมต่อออกทะเลอันดามัน ในปี พ.ศ. 2436 เพื่อดำเนินธุรกิจการค้ากับเมืองท่าชายฝั่งทะเลแห่งอื่นๆ อย่างไรก็ดี แม้ว่าจะมีการย้ายเมืองศูนย์กลางไปยังกันตัง แต่ทับเที่ยงก็มิได้โรยลาผู้คนลงไป และยังเป็นตลาดกระจายสินค้าที่ใหญ่และคึกคักดังที่สมเด็จพระยานริศรานุวัดติวงศ์ได้กล่าวไว้เมื่อครั้งเสด็จตรวจราชการหัวเมืองทางใต้ (Nuwattiwong, H.R.H. Prince, 1997, p. 31) เมื่อปี พ.ศ. 2445 รวมทั้งในบันทึกของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งยังทรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธสยามมกุฎราชกุมาร เมื่อปี พ.ศ. 2452 (Maha Vajiravudh Phra Mongkut Klao, H.M. King, 1963, p. 158)

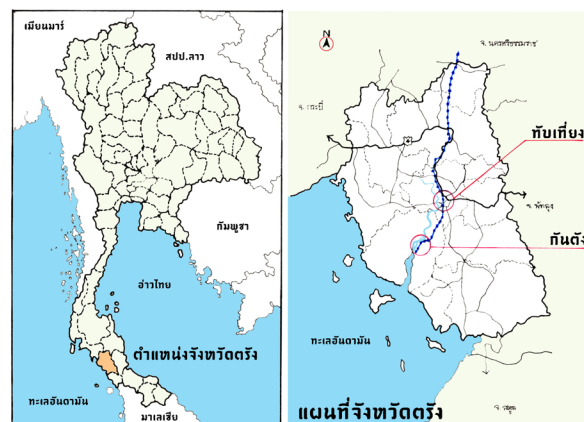
ความเปลี่ยนแปลงต่อสังคม เศรษฐกิจครั้งใหญ่ของคาบสมุทรภาคใต้เกิดขึ้นอีกครั้งจากการสร้างเส้นทางรถไฟสายใต้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2442 เริ่มต้นการสร้างทางรถไฟสายใต้จากสถานีบางกอกน้อยไปยังเพชรบุรี แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2445 ต่อมาในปี พ.ศ. 2452 รัชกาลที่ 5 ได้ทรงเจรจาความร่วมมือกับอังกฤษเพื่อสร้างทางรถไฟจากเพชรบุรีลงยังคาบสมุทรภาคใต้โดยผ่านหาดใหญ่ไปจนถึงมลายู นอกจากนี้ ยังสร้างทางสายแยกจากชุมทาง

ทุ่งสงไปยังกันตัง ระยะทาง 93 กิโลเมตร และเปิดเดินรถ ในปี พ.ศ. 2455 ในที่นี้สันนิษฐานว่าการสร้างสถานีกันตังนั้น มีสถานะทางยุทธศาสตร์ ด้วยเป็นสถานีรถไฟบนเมืองท่า ชายฝั่งทะเลมหาสมุทรอินเดียของสยามที่ทำให้สามารถ เชื่อมต่อการขนส่งระบบรางกับทางออกทะเลเป็นของตัวเอง ซึ่งเป็นความมั่นคงทางการเมืองประการหนึ่งซึ่งทำให้ ไม่ต้องพึ่งพิงการขนถ่ายที่สถานีบัตเตอร์เวิร์ธ (Butterworth) ที่ปีนังเพียงอย่างเดียวต่อมาในปี พ.ศ. 2457 พระยา วิชิตวงศ์วุฒิไกร สมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต ได้กราบบังคมทูลขอพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ขอย้ายที่ตั้งศูนย์กลาง เมืองตรังจากกันตังมาที่ตำบลทับเที่ยง อำเภอบางรัก และ ย้ายมาเรียบร้อยในวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2458 (The committee processed documents and archives department, 2001) และนับถึงวันนี้เมืองตรังที่ย้ายมาที่ ทับเที่ยงมีอายุกว่า 100 ปี

หลังจากการย้ายเมืองศูนย์กลางการปกครอง และ เศรษฐกิจกลับมาจากกันตังมายังทับเที่ยงนับว่าเป็นการ เปิดประวัติศาสตร์หน้าใหม่ของการพัฒนาเมือง เนื่องจาก เมืองทับเที่ยงในบริบทเมื่อครั้งศูนย์กลางเมืองตั้งอยู่ที่ กันตังนั้น โดยส่วนใหญ่มีสถานะเป็นเรือสวนโดยเฉพาะ สวนพริกไทย มีการพัฒนาพื้นที่ในลักษณะองค์ประกอบ ของความเป็นเมืองอยู่บ้าง เช่น ตลาดที่ปรับปรุงมาจาก บ่อนไก่ และโรงพยาบาล ดังที่กล่าวถึงในจดหมายเหตุการณ ิตรวราชากรสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา นริศรานุวัดติวงศ์ เป็นต้น ในการย้ายที่ตั้งเมืองให้ทับเที่ยง ได้ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางเมืองตรังนั้นสอดคล้องกับช่วง เวลาที่บริบทการพัฒนาเมืองด้วยการก่อสร้างห้องแถวซึ่ง ทำหน้าที่เป็นทั้งหน้าร้านสำหรับค้าขายและเป็นที่อยู่อาศัย ด้วยภายในอาคารหลังเดียวกันมีการก่อสร้างอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะในดินแดนอาณานิคมช่องแคบ (Straits settlements) ภายใต้เครือจักรภพอังกฤษ ไม่ว่าจะเป็น จอร์จทาวน์เกาะปีนัง ซึ่งขึ้นเป็นอาณานิคมอังกฤษเมื่อปี พ.ศ. 2329 รวมถึงมะละกา และสิงคโปร์ ด้วย

จากสำนึกที่เป็นผลมาจากการเคลื่อนย้ายจาก ดินแดนมาตุภูมิเพื่อมาเสี่ยงโชคและแสวงหาชีวิตใหม่ใน ดินแดนอื่นของชาวจีน เป็นผลให้เกิดการรวมกลุ่มกันของ บรรดาชาวจีนในกันตังและทับเที่ยงอย่างเหนียวแน่น และ เป็นไปตามโครงสร้างสังคมของกลุ่มคนที่เป็นสมักรพรรค พวกเดียวกันที่รวมดินแดนมาตุภูมิเดียวกัน ในลักษณะ ของ “สมาคม” เช่น สมาคมฮกเกี้ยน สมาคมฮากกา เป็นต้น

รวมทั้งระบบ “กงสี” ในเครือข่ายของญาติพี่น้องซึ่งแม้ว่าจะ ไม่ได้เรียกเป็นกงสีที่ชัดเจนดังเช่นที่ปีนัง² แต่ทว่าวิธีการ บริหารจัดการ การลงทุน และการมีส่วนร่วมในระบบธุรกิจ รวมทั้งประโยชน์ของการรวมตัวยังทำให้เกิดสำนึกของ ความปลอดภัย และยังสร้างฐานอำนาจเพื่อต่อรองในการ ค้าขายสินค้าต่างๆ อีกด้วย นอกจากนี้ ชาวเมืองตรังยัง ร่วมกันก่อตั้งโรงเรียนสอนภาษาจีนขึ้น อีกทั้งนิยมส่งบุตร หลานไปเรียนชั้นสูงที่ปีนังเพราะเส้นทางคมนาคมทางเรือ สะดวก โดยมีเรือเมล์เดินทางประจำระหว่างกันตังกับปีนัง (Office of Natural Resources and Environment Policy and Planning, 2005, p. 6) ซึ่งการแลกเปลี่ยนกันทาง สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมระหว่างเมืองตรังและเมือง ท่าสำคัญอื่นๆ จึงมีอิทธิพลโดยตรงมาสู่แบบแผนการ พัฒนาเมือง และการก่อสร้างที่อยู่อาศัยในรูปแบบของ “ห้องแถวการค้า” ด้วย (Wongpradit, Kirdsiri & Panin, 2015, 29, pp. 205-222)

ที่มา: ดัดแปลงแผนที่จากหนังสือท่องเที่ยวจังหวัดตรัง โดยผู้วิจัย, 16 กรกฎาคม พ.ศ. 2561

รูปที่ 1 แผนที่จังหวัดตรังแสดงตำแหน่งพื้นที่ศึกษา (เมืองทับเที่ยง และเมืองกันตัง) (Illustration study area: positions of Trang province (Thapthiang and Kantang))

ที่มา: Wongpradit, 2015, p. 75

รูปที่ 2 แผนที่เมืองทับเที่ยงแสดงตำแหน่งห้องแถวเก่า และห้องแถวกรณีศึกษา จำนวน 12 หลัง (Illustration the locations of Thapthiang Shophouse and 12 case studys)

ที่มา: ผู้วิจัย, สํารวจเมื่อ 18 มีนาคม พ.ศ. 2560

รูปที่ 3 แผนที่เมืองกันตังแสดงตำแหน่งห้องแถวเก่า และห้องแถวกรณีศึกษา จำนวน 10 หลัง (Illustration the locations of Kantang Shophouse and 10 case studys)

5.2 ภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์ห้องแถว

คำว่า “ภูมิปัญญา” เอกวิทย์ ณ ถลาง ผู้พัฒนาชุดความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้ให้ความหมายว่า “ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่กลุ่มคนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและการดำรงชีพในระบบนิเวศหรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคม-วัฒนธรรม ที่ได้มีพัฒนาการสืบสานกันมา ทั้งนี้ ภูมิปัญญา ยังเป็นผลของการใช้สติปัญญาปรับตัวกับสภาวะต่างๆ ในพื้นที่ที่กลุ่มชนนั้นตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่และได้แลกเปลี่ยนสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่น จากพื้นที่สิ่งแวดล้อมอื่นที่ได้ติดต่อสัมพันธ์กันแล้วรับเอาหรือปรับเปลี่ยนนำมาสร้างประโยชน์หรือแก้ปัญหาได้ใน

สิ่งแวดล้อมและบริบททางสังคม-วัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น” (Na-Thalang, 2001, p. 3) ซึ่งให้ความหมายสอดคล้องกับ ศาสตราจารย์สุริวงค์ พงศ์ไพบุลย์ ปราชญ์คนสำคัญของภาคใต้ ทั้งนี้มีการจำแนกถึงที่มา และโครงสร้างภูมิปัญญาชาวใต้แบ่งเป็น 6 กลุ่ม คือ 1) ภูมิปัญญาชาวบ้านที่เกิดจากคนในชุมชนโดยตรง 2) ภูมิปัญญาอันสืบเนื่องจากคำสอนของศาสนา 3) ภูมิปัญญาที่ได้มาจากชาวจีนอพยพ โดยเฉพาะภูมิปัญญาด้านวิธีการจัดการ ปรัชญา 4) ภูมิปัญญาที่รับมาจากตะวันตกและยุโรปที่เข้ามาค้าขายและมาสร้างอาณานิคมในเอเชียอาคเนย์ 5) ภูมิปัญญาที่รับมาจากชาวมลายู 6) ภูมิปัญญาที่สืบทอดมาจากเมืองหลวง ซึ่งถ่ายทอดผ่านระบบการศึกษาและการปกครอง (Pongpaiboon, 2001, p. 74)

จากการให้นิยามความหมายโดยนักปรัชญาและการจำแนกหมวดหมู่ของภูมิปัญญาโดยนักมานุษยวิทยา จะเห็นได้ว่าสามารถปรับใช้เป็นแนวทางการศึกษาเรื่องภูมิปัญญาอันเกี่ยวเนื่องกับสถาปัตยกรรมประเภทห้องแถวการค้าได้เพียงบางส่วน เนื่องจากการจัดจำแนกภูมิปัญญาออกเป็น 6 กลุ่มตามงานวิจัยของสุริวงค์นั้น สะท้อนให้เห็นโครงหลักของภูมิปัญญาว่ามีที่มาจากไปอย่างไร รับจากคนกลุ่มไหน หรือผ่านมาทางระบบและนโยบายอันใด ซึ่งอาจจะไม่สอดคล้องโดยตรงกับภูมิปัญญาที่พบจากการสร้างสรรค์ห้องแถวการค้า

การศึกษาเรื่องภูมิปัญญาได้แตกแขนงรายละเอียดผ่านการศึกษาของอรศิริ ปาณินท์ ผู้บุกเบิกความรู้ “เรื่องภูมิปัญญาสร้างสรรค์ในเรือนพื้นถิ่น” ซึ่งให้คำจำกัดความของภูมิปัญญาสอดคล้องกับเอกวิทย์ ณ ถลาง ทว่ามีมิติของภูมิปัญญาที่สัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมากยิ่งขึ้น “สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ชาวบ้านปลูกสร้างเองตามภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ ระบบระเบียบการก่อสร้างเป็นไปตามความต้องการของการอยู่อาศัย มีคุณค่าทางศิลปะสถาปัตยกรรมในตัวเอง และสะท้อนให้เห็นคุณค่าของชีวิต สังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นได้” (Panin, 2000, p. 2) ทั้งนี้ได้สรุปแนวทางการศึกษาเรื่องภูมิปัญญาออกเป็น 6 แนวทาง ได้แก่ 1) ภูมิปัญญาการเลือกทำเลที่ตั้งชุมชนและการประกอบอาชีพ 2) ภูมิปัญญาการจัดการทรัพยากรเพื่อการดำรงชีพ 3) ภูมิปัญญาและเทคโนโลยีท้องถิ่นเกี่ยวเนื่องกับการดำรงชีวิต 4) ภูมิปัญญาการปลูกสร้างบ้านเรือน 5) ภูมิปัญญาและความเชื่อ 6) การปรับแต่งภูมิปัญญาที่สอดคล้องกับระบบนิเวศ (Panin, 2000) จะเห็นได้ว่าแนวทางการศึกษาของอรศิริเริ่มต้นจากการกำหนดหัวเรื่องหลักในการศึกษา นั่นคือ สถาปัตยกรรม

พื้นดิน จากนั้นถอดองค์ความรู้เรื่องภูมิปัญญาที่พบจากการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นโดยเชื่อมโยงระหว่างสถาปัตยกรรมกับผู้อยู่อาศัยภายใต้เงื่อนไขของสภาพแวดล้อม นำไปสู่การจำแนกประเภทและสะท้อนภูมิปัญญาในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ดังนั้น ในบทความนี้จะอภิปรายผลการศึกษาภูมิปัญญาการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมประเภทห้องแถวตามแนวทางที่อริศรี ปาณินท์ได้กล่าวไว้

6. ผลการศึกษา

6.1 ภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์ห้องแถวจังหวัดตรังมีอะไรบ้าง สามารถจำแนกได้เป็นกี่กลุ่ม อย่างไร และอะไรคือภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์ห้องแถวจังหวัดตรังที่โดดเด่น?

“สถาปัตยกรรมประเภทห้องแถว” จัดเป็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นประเภทหนึ่งที่แม้ว่ายังคงแบบแผนของห้องแถวทั่วๆไปก็มีการประยุกต์เปลี่ยนไปตามบริบททางวัฒนธรรม สภาพแวดล้อมและสภาพดินฟ้าอากาศที่แตกต่างกัน อีกทั้งห้องแถวยังเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับบริบททางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง และสังคมด้วย การปลูกสร้างห้องแถวนอกจากจะพบความละเอียดในการสร้างสรรค์รายละเอียดให้ร้านค้าออกมาสวยงามดึงดูดสายตาแล้ว ยังพบภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์ห้องแถว ตั้งแต่การปลูกสร้างห้องแถวบนสัณฐานต่างระดับ การผลิตวัสดุก่อสร้าง จนถึงการจัดการใช้ทรัพยากรร่วมกัน ทั้งหลายเหล่านี้ล้วนเป็นภูมิปัญญาการสร้างสรรค์ห้องแถวการค้า โดยสามารถจัดแบ่งจำแนกได้เป็น 3 กลุ่ม ดังต่อไปนี้

6.1.1 ภูมิปัญญาการดำรงชีวิตกับสภาพแวดล้อม

1) การปลูกสร้างห้องแถวอันเป็นผลมาจากสภาพภูมิประเทศ

ในสภาพภูมิประเทศของภาคใต้ มีสัณฐานของพื้นที่แตกต่างหลากหลาย เมื่อห้องแถวต้องปลูกสร้างบนสัณฐานที่ดินที่มีความลาดเอียง หรือ “ควน” ซึ่งหมายถึงพื้นที่เนินก่อนปลูกสร้างห้องแถวจะมีการปรับหน้าดิน แล้วปลูกสร้างห้องแถวในลักษณะขั้นบันได ไส่ระดับลดหลั่นตามกันลงมาทำให้เป็น “รูปแบบการจัดเรียงอาคารบนพื้นที่ควน” (Office of Natural Resources and Environment Policy and Planning, 2005, p. 19) เป็นผลรวมถึงทางเดินเท้าที่ต่อเนื่องด้านหน้าอาคาร เมื่อถึงบริเวณต่างระดับจะมีขั้นบันไดตามช่วงต่าง ๆ

6.1.2 การปลูกสร้างห้องแถวอันเป็นผลมาจากสภาพภูมิอากาศ

แม้ว่าการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ศึกษาในระยะแรกๆ นอกจากผู้คนพื้นเมืองแล้ว ยังประกอบด้วยคนกลุ่มหลักที่เคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองท่าชายฝั่งตะวันตกนั้นคือ ชาวจีนโพ้นทะเล ทว่าจากการศึกษาพบว่า ในการปลูกสร้างห้องแถวในช่วงเวลาดังกล่าวตั้งอยู่บนเงื่อนไขที่มีบริบทแวดล้อมเป็นเงื่อนไขหลักคอยกำกับ (Wongpradit, Kirdsiri & Panin, 2015, p. 212) หากพิจารณาจากสภาพภูมิอากาศในประเทศจีนทางตอนใต้ที่สภาพอากาศแตกต่างกันค่อนข้างมากในแต่ละฤดูกาล กล่าวคือ ในฤดูหนาวค่อนข้างเย็นและบางครั้งมีหิมะตก ส่วนในฤดูร้อนมีฝนตกชุก แต่ทว่าสภาพภูมิอากาศภาคใต้ของประเทศไทยกลับร้อนชื้น และมีฝนตกเกือบตลอดทั้งปี แม้การปลูกสร้างห้องแถวในช่วงแรกจะรับเอาแบบแผนทางสถาปัตยกรรมห้องแถวซึ่งถือเป็นสัมภาระทางวัฒนธรรมของคนจีนโพ้นทะเลมาเป็นหลักใหญ่ของแบบแผนการปลูกสร้างห้องแถวซึ่งบางองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่และบางอย่างถูกนำมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศในภาคใต้

การก่อผนังอิฐรับน้ำหนักเป็นเปลือกอาคาร นอกจากผนังก่ออิฐจะช่วยในการรับน้ำหนักโครงสร้างของอาคารแล้วยังเป็นกำแพงหนากันความร้อนจากภายนอกได้อย่างดี ผู้อยู่อาศัยภายในห้องแถวจึงเย็นสบายในช่วงเวลากลางวันที่แดดจัด ถึงแม้ว่าอิฐมอญจะคลายความร้อนที่สะสมไว้ช่วงระหว่างวันในเวลากลางคืน อย่างไรก็ดี องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของห้องแถวในส่วนอื่นๆ ก็ทำด้วยไม้ประกอบกับการออกแบบให้มีพื้นที่ระบายอากาศ (Air well) ที่ช่วยในการถ่ายเทอากาศ และระบายความร้อนจากพื้นที่ตอนในของอาคารระบายออกได้อย่างรวดเร็ว จึงช่วยทำให้เกิดสภาวะน่าสบายในช่วงเวลากลางคืนได้เป็นอย่างดี

ที่มา: โดยผู้วิจัย, สักราวเมื่อ 11 มีนาคม 2560
รูปที่ 4 ผนังก่ออิฐรับน้ำหนัก ห้องแถวหัวถนน เมืองกันตัง (Load bearing wall of Hua thanon shophouse in Kantang.)

ที่มา: ผู้วิจัย, ห้องแถวเลขที่ 33 (นายชา ช่ายม่าน) ถนนกันตัง เมืองทับเที่ยง
รูปที่ 5 รูปทรงหลังคาจั่วที่มีความลาดชันมากและมุงด้วย กระเบื้องดินเผาลอนโค้ง (กระเบื้องจีน) (Pitched roof shape with very slope and covered with U-shaped terracotta roof tiles (may be called “Chinese tile” in Thai.)

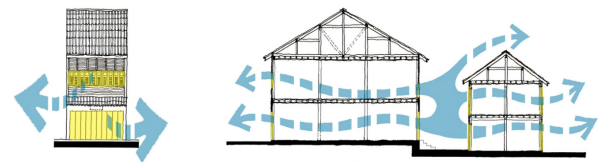
รูปแบบหลังคาของห้องแถวพบเห็นโดยทั่วไปใน 2 ลักษณะ คือ หลังคาทรงจั่ว (pitched roof) และหลังคาทรงปั้นหยา (hip roof) ทั้งนี้กระเบื้องหลังคาที่นิยมใช้ คือ กระเบื้องดินเผาลอนโค้งแบบจีน (มาตรฐานความชันหลังคาอย่างน้อย 20 องศา) กระเบื้องซีเมนต์รูปว่าว (มาตรฐานความชันหลังคาอย่างน้อย 30 องศา) และกระเบื้องซีเมนต์ลอนคู่ (มาตรฐานความชันหลังคาอย่างน้อย 15 องศา)³ จากการสำรวจเก็บข้อมูลภาคสนามความชันของหลังคาห้องแถวเมืองตรัง พบว่า โดยเฉลี่ยความชันของผืนหลังคาอยู่ระหว่าง 26.50–37 องศา เนื่องจากสภาพอากาศในเขตร้อนชื้นใกล้เส้นศูนย์สูตรและชายฝั่งทะเลมีความแปรปรวนของภูมิอากาศ การปลูกสร้างโดยกำหนดความลาดเอียงของหลังคาให้ลาดชันมากกว่ามาตรฐานทั่วไป เพื่อประโยชน์ในการระบายน้ำฝน ยิ่งความลาดชันมากก็จะระบายน้ำฝนได้โดยรวดเร็ว หากความลาดชันต่ำจะระบายน้ำฝนได้ไม่ทันทั่วทั้งที่ น้ำฝนก็จะรั่วเข้าภายในอาคาร โดยในระยะเริ่มแรกการปลูกสร้างห้องแถวของคนจีนที่เพิ่งเคลื่อนย้ายถิ่นฐาน อยู่ภายใต้ข้อจำกัดของฐานะทางเศรษฐกิจในระยะเริ่มต้น การมุงกระเบื้องเป็นราคาค่าวัสดุที่ค่อนข้างสูง จึงนิยมมุงหลังคาด้วยวัสดุธรรมชาติ เช่น ใบจาก เนื่องจากประหยัดและหาได้ง่ายในท้องถิ่น ต่อเมื่อฐานะมั่นคงขึ้นก็ทยอยปรับปรุงเปลี่ยนเป็นวัสดุที่มีความคงทนแข็งแรงขึ้น ดังเช่น กระเบื้องดินเผาและกระเบื้องซีเมนต์ในภายหลัง ในปัจจุบันพบหลังคาทั้งที่มุงด้วยกระเบื้องดินเผา กระเบื้องซีเมนต์ รวมถึงแผ่นสังกะสีและแผ่นเหล็กกริดลอน (metal sheet)

รูปแบบช่องเปิดเพื่อการระบายอากาศ ห้องแถวจำนวนหนึ่งปรับตัวให้สอดคล้องกับระบบนิเวศที่มีฝนตกชุกสลับกับอากาศร้อนชื้น การออกแบบประตูและหน้าต่างตลอดช่วงเสา (span) เป็นช่องทางถ่ายเทระบายอากาศที่ดี การเปิดช่องเปิดต่อเนื่องตลอดทั้งแนวเป็นการนำพาลมเย็นจากภายนอกพัดเป่าลมร้อนที่สะสมอยู่ในห้องแถว นำพาให้อากาศถ่ายเทหมุนเวียน สร้างสภาวะน่าสบายให้

ผู้อยู่อาศัยภายในห้องแถว ในขณะเดียวกันการออกแบบชายคาให้ยื่นปกคลุมด้านหน้าช่องเปิด ก็มีส่วนช่วยป้องกันละอองฝนที่จะกระเด็นเข้ามาภายในห้องแถวอีกด้วย

ที่มา: ผู้วิจัย, สํารวจเมื่อ 7 มิถุนายน พ.ศ. 2556
รูปที่ 6 ซ้าย: ประตู-หน้าต่างและช่องลมระบายอากาศที่เปิดตลอดช่วงเสา (Span) เลขที่ 51-53 (กรณีศึกษาที่ 4) ถ.กันตังเมืองทับเที่ยง ขวา: การยื่นชายคา หรือหลังคาที่นําสาดเพื่อให้ร่มเงาและป้องกันละอองฝน เลขที่ 112 (กรณีศึกษาที่ 2) ถ.ราชดำเนิน เมืองทับเที่ยง (Left: Door-window and ventilation block open throughout the span : Case study 4: no 51-53 Kantang rd. Thapthiang. Right: Canopy roof or cantilevered roof to shade and prevent the rain.)

ที่มา: ผู้วิจัย, ถอดแบบจากห้องแถวเลขที่ 55 (กรณีศึกษาที่ 1) ถ.พระรามหกเมืองทับเที่ยง

รูปที่ 7 แสดงตำแหน่งช่องเปิดและการถ่ายเทอากาศภายในห้องแถว ซ้าย : รูปด้านหน้าแสดงตำแหน่งช่องเปิดขวา : รูปตัดแสดงการวางตัวของอาคารทั้งสองส่วน (Illustration the positions of opening and air ventilation inside shophouse. Left: The opening in a front elevation. Right: The position of the two buildings in a long section).

การกำหนดความสูงอาคารรวมถึงระยะระหว่างอาคารที่คำนึงถึงการรับลม หลบแดด วางอาคารในแนวลึกของพื้นที่ โดยแยกกลุ่มอาคารออกเป็น 3 ส่วน 1) อาคารส่วนด้านหน้าและ 2) อาคารส่วนด้านหลังเชื่อมต่อด้วย 3) พื้นที่เปิดโล่งตรงกลาง (air well) จากการลงภาคสนามพบว่า ความสูงของอาคารส่วนด้านหน้าและด้านหลังสูงต่ำลดหลั่นไม่ดับบังกัน เป็นการเพิ่มปริมาตรของพื้นที่รับลมและแสงแดดให้เข้ามาภายในอาคารผ่านพื้นที่เปิดโล่งตรงกลางเมื่อสามารถนำแสงธรรมชาติเข้าสู่พื้นที่กลางห้องแถวได้ ส่งผลให้พื้นที่ภายในอาคารสว่างชัดจากแสงธรรมชาติ ประหยัดพลังงานจากแสงประดิษฐ์ของหลอดไฟ

การใช้งานทางเดินในร่ม (covered arcade) เป็นพื้นที่ร่มเงาเพื่อหลบเลี่ยงแสงแดดและฝนสำหรับผู้สัญจร

ผ่านไปมา ทางเดินในร่มแสดงให้เห็นถึงความเข้าใจในเรื่องการออกแบบพื้นที่ใช้งานภายใต้เงื่อนไขของสภาพภูมิอากาศในเขตร้อนชื้นชายฝั่งทะเลที่มีความแปรปรวนสูง ซึ่งมีความกว้างอย่างน้อย 5 ฟุต (five-foot walkway) ในปิ่นังเรียกว่า “กาเกีลีมา (Kaki Lima)” ส่วนภูเก็ตเรียกว่า “ห่อกากี” พบทั้งทางเดินในร่มทั้งลักษณะที่เป็นโครงสร้างไม่เรียบง่าย ผนังอิฐรับน้ำหนักก่อเป็นช่องโค้ง และโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก⁴

ที่มา: ผู้วิจัย, ห้องแถวเมืองทับเที่ยง และเมืองกันตัง, สำรวจเมื่อ 6 เมษายน พ.ศ. 2556

รูปที่ 8 แสดงทางเดินในร่ม (covered arcade) หรือห่อกากี ด้านหน้าห้องแถว (Illustration the covered arcade or Kaki lima in front of shophouse).

3) การปลูกสร้างห้องแถว อันเป็นผลมาจากทรัพยากรท้องถิ่น

รูปแบบห้องแถวในระยะแรกสร้างมีลักษณะที่เรียบง่าย ประดับตกแต่งไม่มากนัก เน้นการใช้วัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่นเป็นหลัก การปลูกสร้างห้องแถวในระยะแรกนั้นวัตถุประสงค์หลักเพื่อเป็นสถานที่ประกอบการค้าและพักอาศัย ถึงแม้คำนึงถึงการประดับตกแต่งหรือการใช้สัญลักษณ์มงคลต่าง ๆ เป็นวิถีปฏิบัติอย่างเข้มข้นในวัฒนธรรมจีน แต่การมาสร้างหลักปักฐานต่างบ้านต่างเมืองต้องปรับตัว ประกอบกับการประดับตกแต่งใช้ค่าใช้จ่ายค่อนข้างสูง การเริ่มต้นธุรกิจจำต้องประหยัดและใช้จ่ายด้วยความรอบคอบ พบการใช้ไม้หลุมพอสซึ่งเป็นพันธุ์ไม้ที่หาได้ง่ายในภาคใต้ทั้งส่วนของโครงสร้างพื้นและหลังคาที่ต้องรับน้ำหนัก รวมถึงองค์ประกอบที่ต้องปรับสไตล์ตกแต่ง เช่น บันได ประตู หน้าต่าง ฝักัั้นระหว่างห้อง ระเบียง เป็นต้น

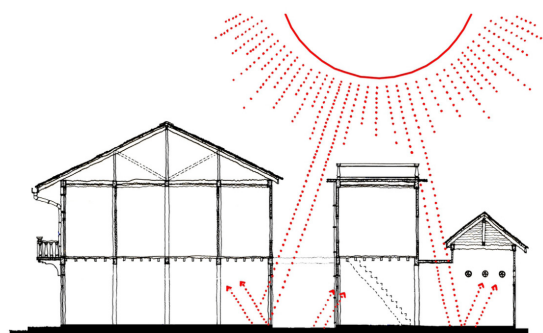
นอกจากนั้นยังคงใช้ทรัพยากรที่หาได้ในท้องถิ่นเป็นส่วนผสมในการผลิตวัสดุก่อสร้าง นอกจากจะเป็นการลดต้นทุนในการขนส่งแล้ว วัสดุก่อสร้างดังกล่าวยังไม่ก่อให้เกิดมลพิษกับสิ่งแวดล้อมอีกด้วย เช่น ช่องแสงและช่องลมระบายอากาศ ช่างท้องถิ่นนำทรายร้อนจากแม่น้ำหรือทรายล้าเหมืองเนื่องจากทรายแม่น้ำเป็นทรายน้ำจืด ไม่เค็มเหมือนทรายที่ได้จากชายฝั่งทะเล รวมถึงหินภูเขาไฟบริเวณใกล้

เคียงผสมกับซีเมนต์ ผูกเหล็กแกนเป็นลวดลายต่าง ๆ ลงในต้นแบบที่ประดิษฐ์ขึ้นเอง หล่อถอดพิมพ์เป็นรูปทรงเรขาคณิตพบทั้งสี่เหลี่ยมและวงกลมขนาดเล็กใหญ่ต่างกัน ไปไม่ตายตัว

ที่มา: ผู้วิจัย, ห้องแถวเมืองทับเที่ยง และเมืองกันตัง, สำรวจเมื่อ 17 มีนาคม พ.ศ. 2560

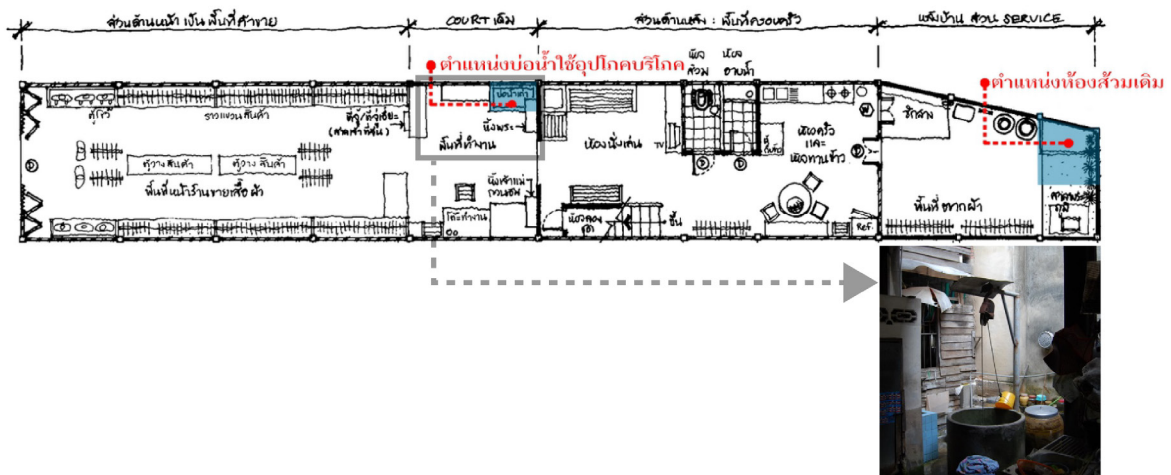
รูปที่ 9 แสดงรูปแบบช่องแสงและช่องลมระบายอากาศ (Illustration the air vent type.)

ที่มา: ผู้วิจัย, ถอดแบบจากห้องแถวเลขที่ 188-190 (กรณีศึกษาที่ 6) ถ.หลังตลาด เมืองทับเที่ยง

รูปที่ 10 แสดงการสะท้อนของแสงธรรมชาติเข้าสู่ภายในอาคารผ่านพื้นที่เปิดโล่ง (A reflection of natural light into the building through air well opening.)

การขุดบ่อน้ำบริเวณพื้นที่เปิดโล่งกลางบ้านเพื่อการอุปโภคบริโภค อีกทั้งพื้นที่เปิดโล่ง (Air well) ยังมีคติความเชื่อของจีนที่กล่าวว่า “การเปิดพื้นที่โล่งกลางบ้าน” ที่ปล่อยให้ฝนและแสงแดดลงมานั้น ยังมีความหมายในเรื่องความมั่งคั่ง แต่อย่างไรก็ตาม การเปิดพื้นที่โล่งดังกล่าวเป็นการดึงให้สภาพแวดล้อมภายนอกได้สร้างประโยชน์ให้กับพื้นที่ภายใน กล่าวคือ เวลาเที่ยงที่ดวงอาทิตย์ส่องแสงลงตั้งฉากกับพื้นดิน แสงสว่างส่องผ่านลงมายังพื้นที่ตอนในผ่านพื้นที่เปิดโล่งดังกล่าว การสะท้อนแสงของผิวพื้นบริเวณพื้นที่เปิดโล่งนั้นทำหน้าที่ช่วยสะท้อนให้แสงสว่างกระจายไปยังพื้นที่ตอนในของอาคาร แต่ทว่าไม่ได้นำพาความร้อนเข้าไปยังพื้นที่ตอนในด้วย รวมทั้งพื้นที่เปิดโล่งดังกล่าวยังเอื้ออำนวยให้เกิดการหมุนเวียนของมวลอากาศระหว่างพื้นที่ภายนอกกับพื้นที่ภายใน กล่าวคือ ในยามกลางวันนั้น พื้นที่เปิดโล่งได้ทำหน้าที่เป็นที่ว่างเปิดโล่งเพื่อระบายความร้อนภายในออกไป

ที่มา: ผู้วิจัย, ถอดแบบจากห้องแถวเลขที่ 186 (กรณีศึกษาที่ 7) ถ.ราชดำเนิน เมืองทับเที่ยง
รูปที่ 11 แสดงตำแหน่งบ่อน้ำบริเวณพื้นที่เปิดโล่ง (A reflection of natural light into the building through air well opening.)

แล้วจึงมวลอากาศที่มีอุณหภูมิต่ำกว่าผ่านเข้ามาทางช่องเปิดต่างๆ ของอาคาร และเมื่อมีแสงส่องสว่างเข้ามาภายในอาคารประกอบกับการระบายอากาศที่หมุนเวียนอย่างต่อเนื่องเป็นผลให้พื้นที่ภายในห้องแถวไม่อับชื้น

นอกจากนั้น ในเชิงการใช้สอยพื้นที่ พื้นที่เปิดโล่ง (Air well) ยังตอบสนองการเป็นพื้นที่อเนกประสงค์ สามารถใช้งานได้หลากหลายลักษณะ ทั้งเพื่อการพักผ่อน ผิงตากอาหารแห้ง ตากผ้า รวมถึงเป็นที่ตั้งของบ่อน้ำใต้ดินด้วย

สำหรับการขุดบ่อน้ำเพื่อใช้สอยอุปโภค-บริโภคนั้น ภูมิปัญญาในการหาทำเลขุดบ่อน้ำ ชาวใต้ได้สั่งสมความรู้และถ่ายทอดประสบการณ์เกี่ยวกับวิธีการสังเกตบริเวณที่มีตาน้ำ ดังนี้ บริเวณที่มีหญ้าขึ้นเขียวขจีในฤดูแล้ง บริเวณที่มีต้นกระพ้อหรือต้นมะเดื่อปล้องขึ้น บริเวณที่มีจอมปลวก บริเวณที่เรียกว่า “โหนด” คือเป็นที่ลุ่ม บริเวณรอบนอกเป็นดอนหรือเนินสูงขึ้นไป ณ จุดรวมลักษณะนี้เชื่อว่าตาน้ำอยู่ไม่ลึก (Na-Thalang, 2001, p. 29)

จากการลงนามสำรวจกรณีศึกษาในเมืองทับเที่ยงทั้งหมด 12 หลัง พบจำนวน 11 หลัง ยังคงบ่อน้ำเดิมอยู่ไม่ทุบทำลาย (บางหลังยังคงใช้น้ำจากบ่อในการชำระล้างและรดน้ำต้นไม้ บางหลังปิดไว้ไม่ใช้งาน) เนื่องจากในอดีตยังไม่มีระบบประปาไว้ใช้ในการอุปโภคบริโภค การจัดวางตำแหน่งบ่อน้ำและห้องส้วมจึงถูกจัดสรรแยกออกจากกัน อยู่คนละพื้นที่ โดยตำแหน่งบ่อน้ำจะตั้งอยู่ภายในพื้นที่เปิดโล่ง ส่วนห้องส้วมจะตั้งแยกออกไปอยู่ด้านหลังของพื้นที่ดิน

ส่วนคุณภาพน้ำจากบ่อขุด เป็นน้ำใต้ดินที่สะอาดพอควรเพราะนอกจากจะถูกกรองด้วยชั้นดินต่างๆ ที่อยู่โดยรอบบ่อแล้ว ยังถูกกรองชั้นสุดท้ายจากอิฐก่อที่เป็นผนังของบ่อน้ำด้วยแตกต่างจากเมืองกันตังซึ่งตั้งอยู่บริเวณ

ปากแม่น้ำใกล้ชายฝั่งทะเล น้ำที่ได้จากการขุดบ่อน้ำในห้องแถวนั้น เดิมทีไม่สามารถใช้บริโภคได้เนื่องจากน้ำมีความเค็ม ดังนั้น จึงใช้น้ำจากบ่อในการชำระล้างเท่านั้น ส่วนน้ำที่นำมาดื่มใช้ประกอบอาหาร จะต้องหามาจากบ่อน้ำผุดที่เป็นบ่อน้ำสาธารณะของชุมชนเท่านั้น

6.1.3 ภูมิปัญญาเชิงช่าง

การเข้ามาตั้งถิ่นฐานของคนจีนโพ้นทะเลในภาคใต้ “ได้นำความรู้จากถิ่นเดิมมาใช้เพื่อสร้างฐานะให้แก่ตนและวงศ์ตระกูลตามคติของจีน ทำให้วัฒนธรรมการผลิตของภาคใต้เปลี่ยนจากผลิตเพื่อบริโภค เป็นผลิตเพื่อขายมากขึ้นเป็นลำดับ” (Pongpaiboon, 2001, p. 181) นอกจากนี้จะพัฒนาจนเกิดเป็นชุมชนการค้าแล้ว ยังนำมาซึ่งเทคนิควิธีเชิงช่างที่มีความเชี่ยวชาญในการผลิตวัสดุก่อสร้างงานไม้ และการประยุกต์เทคนิควิธีในการก่อสร้าง ทั้งผลิตวัสดุไว้ใช้ก่อสร้างห้องแถวของตนเองตั้งที่ยกตัวอย่างแล้ว ยังผลิตเพื่อการค้าเป็นอาชีพหลักของครอบครัวอีกด้วย เช่น โรงผลิตอิฐดินเผา กระเบื้องว่าวซีเมนต์ ที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย คือ กระเบื้องซีเมนต์ที่เป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนผลิตที่บ้านตระกูลหลักภัย ได้พัฒนารูปแบบและเทคนิคในการผลิตจนได้วัสดุก่อสร้างจำพวกกระเบื้องซีเมนต์ที่มีคุณภาพ เป็นภูมิปัญญาการผลิตกระเบื้องสีบดจากสายตระกูลช่างจากรุ่นสู่รุ่นมาเป็นเวลานาน นอกจากนี้ ยังมีช่างแต่ละท้องที่ปรับเทคนิควิธีเชิงช่างให้เหมาะสมกับการก่อสร้างในแต่ละพื้นที่อีกด้วย ซึ่งภูมิปัญญาเชิงช่างที่มีความน่าสนใจ ก่อสร้างกันอย่างแพร่หลาย ยกตัวอย่างเช่น

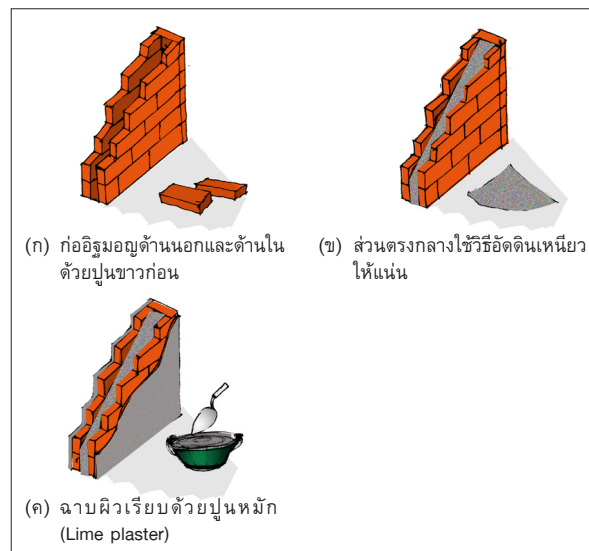
1) การทำฝาก่อ หรือผนังอิฐมอญก่อเป็นผนังรับน้ำหนัก พบทั้งผนังอิฐมอญก่อตันเป็นผนังรับน้ำหนักหนา

35-50 เซนติเมตร ยกตัวอย่างเช่น บ้านเลขที่ 17-19 (กรณีศึกษาที่ 5) ถ.ราชดำเนิน เมืองทับเที่ยง, บ้านเลขที่ 136-138 (กรณีศึกษาที่ 2) ถ.รัชฎาเหนือ เมืองกันตัง แต่ในกรณีศึกษาบางหลัง เช่น บ้านเลขที่ 25 (สมาคมญาติสามัคคี) ถ.กันตัง เมืองทับเที่ยง มีการประยุกต์วิธีการก่อผนังอิฐที่แตกต่างไปจากการก่อผนังอิฐมอญทั่วไป คือ ก่อผนังอิฐมอญ 2 ผนังขนานกันโดยเว้นช่องว่างระหว่างผนังอิฐมอญทั้งสองที่ก่อ ทั้งนี้ ปูนที่ใช้เป็นโปะสำหรับเชื่อมประสานนั้นเป็นสูตรท้องถิ่นซึ่งมีส่วนผสม คือ ปูนขาว เกลือ ทราย และไข่แกลบ หรือเปลือกหอยผสมกัน จนเหนียวเข้ากันเป็นตัวเชื่อมประสานอิฐให้แข็งแรงเป็นผนังส่วนพื้นที่ว่างตรงกลางระหว่างกำแพงอิฐทั้งสองนั้นใช้ดินเหนียวอัดแน่น ซึ่งวิธีการก่อผนังในลักษณะนี้ทำให้ประหยัดก้อนอิฐ⁶ มากกว่าการก่อผนังอิฐโดยทั่วไปซึ่งใช้อิฐปริมาณมากในการก่อตลอดทั้งความหนาผนัง แต่ในปัจจุบันไม่พบการทำฝาก่อในลักษณะนี้แล้ว

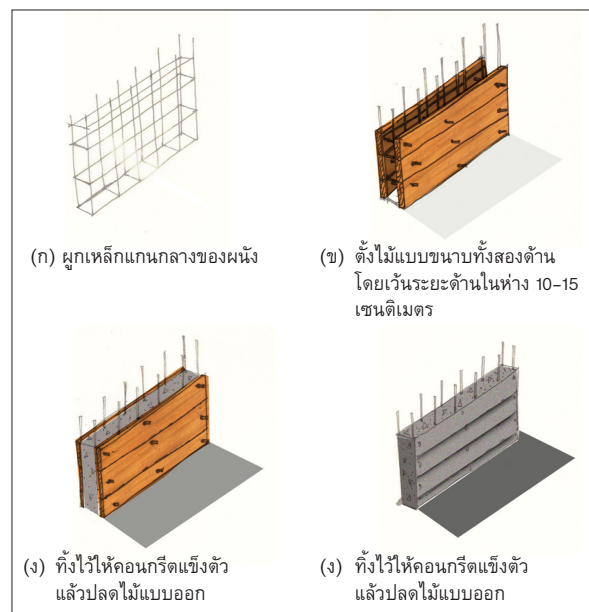
2) การทำฝาล่อ คือ การก่อสร้างผนังคอนกรีตเสริมเหล็กที่ใช้แม่แบบเป็นแผ่นไม้กระดานหรือแผ่นไม้อัดจากการลงสนามพบการทำฝาล่อเป็นฝาล้างของห้องแถวจำนวนมากในเมืองทับเที่ยง ส่วนเมืองกันตังพบเพียง 1 หลังเท่านั้น สำหรับเทคนิคการก่อสร้างฝาล้างของห้องแถวในเมืองทับเที่ยงนั้น เป็นภูมิปัญญาการก่อสร้างในท้องถิ่น กล่าวคือ เริ่มต้นด้วยการผูกเหล็กแกนของผนัง ตั้งไม้แบบสำหรับหล่อผนังทั้งสองฝั่ง ผสมปูนกับทรายที่ร่อนจากคลองและหินจากเขาในละแวกพื้นที่ การเทคอนกรีตจะดำเนินการทีละช่วงเสา โดยเริ่มเทคอนกรีตจากส่วนฐานของผนังไล่ลำดับจากด้านล่างขึ้นด้านบน ได้เป็นผนังคอนกรีตเสริมเหล็ก แข็งแรงทนทาน ไม่นิยมฉาบผิวทับเมื่อสังเกตผิวของฝาล่อที่แล้วเสร็จสามารถคาดเดาได้ว่าใช้ไม้ประเภทใดเป็นไม้แบบในการหล่อฝาล่อ จากการสัมภาษณ์คุณสงวน กิตติเชษฐ์ ท่านให้ข้อมูลว่า เนื่องจากในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ทับเที่ยงขาดแคลนช่างฝีมือก่ออิฐ การหล่อฝาล่อเป็นเทคนิควิธีที่ง่ายสามารถทำได้โดยแรงงานก่อสร้าง อีกทั้งอิฐดินเผาเป็นวัสดุที่ไม่ได้ผลิตขึ้นเองในท้องถิ่นที่จะต้องเสียค่าใช้จ่ายในจัดซื้อและขนส่งมาจากชุมชนอื่น การหล่อฝาล่อแล้วเสร็จในระยะเวลาอันสั้น เป็นที่นิยมของผู้คนในเวลานั้นเพราะฝาล่อแข็งแรงทนทานให้ความรู้สึกมั่นคง ปลอดภัย อีกทั้งในช่วงข้าวยากหมากแพงสามารถทยอยหล่อฝาล่อทีละช่วงได้ เพราะเมื่อผูกเหล็กเป็นแกนภายในผนังและตั้งไม้แบบแล้ว สามารถแบ่งเทคอนกรีตทีละช่วงได้ เหล็กแกนภายในสามารถทิ้งไว้ได้โดยทาน้ำปูน (น้ำผสมปูนซีเมนต์) เคลือบผิวเหล็กเอาไว้ ช่วย

ชะลอเหล็กเส้นไม่ให้เกิดสนิม เมื่อมีงบประมาณเพียงพอในการจัดซื้อคอนกรีตมาเพิ่มได้แล้ว ก็สามารถเทผนังต่อเนื่องจากของเดิมได้⁷

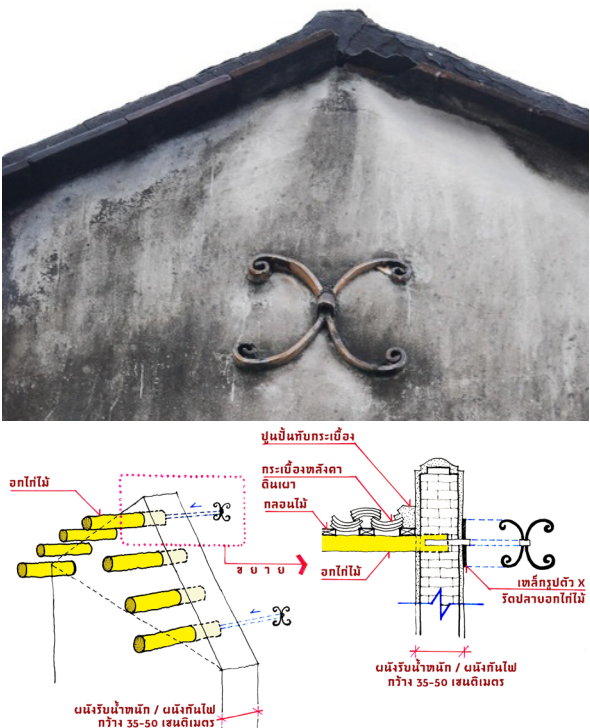
ทั้งนี้ การก่อสร้างผนังอาคารด้วยระบบ “ฝาล่อ” ซึ่งเป็นเอกลักษณ์สำคัญของการก่อสร้างห้องแถวเมืองทับเที่ยงนั้น จากการลงสนามยังพบว่า เทคนิควิธีในการก่อสร้าง รวมทั้งภูมิปัญญาดังกล่าวเป็นแรงบันดาลใจให้แก่สถาปนิกที่ประกอบวิชาชีพในท้องถิ่นจังหวัดตรัง

ที่มา: ผู้วิจัย, ถอดแบบจากสัมภาษณ์คุณอรุณิชา พันพิลึก, 31 มีนาคม 2558
รูปที่ 12 แสดงขั้นตอนการก่อผนังอิฐรับน้ำหนัก (Illustration the steps to construct a load bearing wall.)

ที่มา: ผู้วิจัย, ถอดแบบจากการสัมภาษณ์ คุณสงวน กิตติเชษฐ์, 31 มีนาคม 2558
รูปที่ 13 แสดงขั้นตอนการหล่อผนังคอนกรีตเสริมเหล็ก (Illustration the steps to mould a reinforced concrete wall.)

ที่มา: ผู้วิจัย, ห้องแถวเลขที่ 51 (กรณีศึกษาที่ 4) ถ.กันตัง เมืองทับเที่ยง
รูปที่ 16 แสดงหน้าต่างบานเกล็ดไม้ปรับมุม (Illustration the window with louvred shutters.)

6.1.4 ภูมิปัญญาการจัดการการใช้ทรัพยากรร่วมกัน

ลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งของห้องแถวคือการปลูกสร้างต่อเนื่องกันหลายคูหา ทำให้สามารถใช้แบบก่อสร้างในลักษณะเดียวกันงานก่อสร้างไม่ซับซ้อน ใช้ผนังอาคารร่วมกัน (shared wall) ก่อผนังระหว่างห้องแถวชุดเดียวใช้ร่วมกันได้สองคูหา การจัดทำโครงสร้างพื้นและหลังคา ก็สะดวกเนื่องจากเป็นโครงสร้างต่อเนื่อง ยึดโยงเป็นผืนเดียวกัน มีความแข็งแรง คงทน ทั้งยังใช้วัสดุก่อสร้างที่มีขนาดและสัดส่วนเท่ากัน ทำให้สามารถประมาณการจำนวนวัสดุก่อสร้างได้ชัดเจน อีกทั้งมีปริมาณมากพอที่จะจัดจ้างผลิตในลักษณะอุตสาหกรรมได้ ทำให้ค่าก่อสร้างมีราคาถูกกว่าการก่อสร้างอาคารเดี่ยว ช่วงก่อสร้างมีความชำนาญในการก่อสร้างเพราะเป็นการผลิตซ้ำทำให้ลดความเสี่ยงในการก่อสร้างผิดพลาดและประหยัดเวลา นอกจากนี้ ในการอยู่อาศัยยังมีภูมิปัญญาเกี่ยวเนื่อง เช่น การขุดใช้บ่อน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคบริเวณพื้นที่โล่งตรงกลาง (air well) ตำแหน่งการขุดบ่อน้ำรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดใหญ่ระหว่างผนังของห้องแถวสองคูหา เพื่อแบ่งใช้บ่อน้ำเป็นสองส่วนรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าแล้วใช้ร่วมกันระหว่างสองคูหา เหล่านี้ถือเป็นภูมิปัญญาในการจัดการทั้งในเรื่องการบริหารงานก่อสร้าง ระยะเวลา รวมถึงการจัดการทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุดด้วย

6.2 ปัจจัยแวดล้อมในการก่อตัวขึ้นของห้องแถวในพื้นที่ศึกษานั้น มีมูลเหตุมาจากอะไร สิ่งใดเป็นอิทธิพลภายนอกผ่านแนวคิดตะวันตก จากการเคลื่อนย้ายประชากรชาวจีนโพ้นทะเล และสิ่งใดเกิดจากภูมิปัญญาในท้องถิ่นเอง?

จากผลการศึกษาที่จัดจำแนกประเภทของ “ภูมิปัญญาการสร้างสรรค์ห้องแถวการค้าจังหวัดตรัง” เพื่อตอบคำถามในข้อที่ 1 แล้ว เมื่อวิเคราะห์ห้วงศักราชประกอบสถาปัตยกรรมแต่ละส่วนเพื่อหามูลเหตุและปัจจัยแวดล้อมร่วมกับการทบทวนภูมิปัญญาที่เอากวียุทธ์และสุริวงศ์ได้จัดจำแนกไว้ นำไปสู่การตอบคำถามในข้อที่ 2 ดังนี้

6.2.1 หลังคาและวัสดุผนัง

รูปแบบและความลาดเอียงของหลังคา จากผลการศึกษาพบว่าจะเป็นหลังคาที่มีความลาดเอียงที่ค่อนข้างชันเสมอ โดยทั่วไปสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพล Early Modern style จะใช้หลังคาแบน (flat slab) ร่วมกับแผงหน้าจั่ว (parapet) แต่จากการศึกษาพบว่าห้องแถวเมืองตรัง (รวมถึงห้องแถวอีกบางส่วนในพื้นที่ใกล้เคียงในภาคใต้ที่ได้รับอิทธิพล Early Modern style) นิยมใช้หลังคาจั่วหรือหลังคาปั้นหยา มุงด้วยกระเบื้องดินเผาโค้งแบบจีน กระเบื้องซีเมนต์รูปว่าว หรือกระเบื้องซีเมนต์ลอนคู่ และสร้างแผงหน้าจั่วบดบังด้านหน้าอีกที เหตุในการก่อสร้างให้หลังคา มีความลาดชันเช่นนี้ ก็เพื่อประโยชน์ในการระบายน้ำฝน และหากพิจารณาโดยรูปแบบอาคาร Early Modern style เป็นรูปแบบที่ได้รับความนิยมในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 ส่งผ่านมาจาก “ตะวันตกที่เข้ามาค้าขายและสร้างอาณานิคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” แต่การปรับใช้รูปแบบดังกล่าวให้เหมาะสมกับเงื่อนไขภูมิอากาศในท้องที่เกิดจาก “ภูมิปัญญาคนในท้องที่” ที่ตระหนักรู้ถึงความเหมาะสมในการใช้งานภายใต้บริบทท้องถิ่น อีกทั้งสันนิษฐานว่าเกิดจากการรับการปรับใช้รูปแบบหลังคดังกล่าวได้รับอิทธิพลมาจากเมืองท่าคู่ค้า ซึ่งตั้งอยู่บนเงื่อนไขสภาพภูมิอากาศที่คล้ายคลึงกัน

ในการเลือกใช้วัสดุผนังหลังคานั้น พบว่า ชนิดของกระเบื้องค่อนข้างหลากหลาย กระเบื้องแต่ละชนิดที่นิยมใช้มีที่มาที่ไปแตกต่างกัน เช่น กระเบื้องดินเผาโค้งแบบจีน โดยเทคนิควิธีการผลิตเป็น “ภูมิปัญญาที่ได้มาจากชาวจีนโพ้นทะเล” ซึ่งซื้อหากกระเบื้องหลังคดังกล่าวได้จากชุมชนข้างเคียง กระเบื้องซีเมนต์รูปว่าวเป็นกระเบื้องที่ชาวตรังผลิตได้เองในท้องที่ (โรงผลิตกระเบื้องบ้านตระกูลหลักภัย) ส่วนกระเบื้องลอนคู่เป็นวัสดุที่ส่งผ่านมาจากส่วนกลางถ่ายโอนผ่านการขนส่งระบบรางและถนน อีกทั้งปัจจัยที่ส่งผลต่อการเลือกใช้เกี่ยวโยงในหลายมิติ ทั้งมิติเรื่องเศรษฐกิจในครัวเรือน ความสามารถในการบำรุงรักษา สนิยมความชื่นชอบของเจ้าของอาคาร จากผลการศึกษาจะเห็นว่าวัสดุผนังหลังคาเป็นเรื่องที่สามารถยืดหยุ่นได้ตามเงื่อนไขของแต่ละครอบครัว ต่างจากรูปทรงหลังคาที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการใช้งานจึงพบเฉพาะรูปทรงจั่วและปั้นหยา

รูปแบบหลังคาของห้องแถวการค้าพบ 3 ประเภท คือ หลังคาจั่ว (pitched roof) หลังคาปั้นหยา (hip roof) และหลังคาแบน (flat slab roof) โดยแบบแผนการวางสันหลังคาของหลังคาจั่วและปั้นหยาที่ขนานกับแนวถนนและ

ยื่นขายคาออกสู่ถนนนั้นสร้างความต่อเนื่องของห้องแถว และเกิดเป็นอัตลักษณ์ของภูมิทัศน์เมืองริมสองฝั่งถนน อีกด้วย

การใช้เหล็กรูปตัว X รัศปลายโครงสร้างหลังคา บริเวณด้านสกัดของห้องแถวชุดสุดท้าย แม้ว่าภูมิปัญญาดังกล่าวจะปรากฏเฉพาะห้องแถวที่บึงเทียงเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตาม การใช้เทคนิควิธีดังกล่าวนี้แพร่หลายในการก่อสร้างห้องแถวในแถบอาณานิคมช่องแคบ เช่น ปีนัง มะละกา และสิงคโปร์ ด้วยเช่นกัน และจากผลการศึกษาเมื่อพิจารณาเทียบเคียงรูปแบบ วัสดุการก่อสร้าง และระบบโครงสร้างหลังคาแล้ว สันนิษฐานว่าเป็น “ภูมิปัญญาที่ได้มาจากชาวจีนอพยพ” ที่ส่งผ่านช่างฝีมือ

6.2.2 ผัง-เสา

จากการศึกษาพบว่า แต่เดิมแบบแผนในการปลูกสร้างเรือนภาคใต้จะเป็น “เรือนยกพื้น” เพื่อในยามที่น้ำท่วมฉับพลัน หรือในภาษาถิ่นเรียกว่า “น้ำเพ” ไหลผ่านไปได้เรือนได้รวดเร็ว อีกทั้งยังป้องกันสัตว์ร้ายและแมลงต่างๆ (Kirdsiri, 2014, p. 56) ส่วนระบบการก่ออิฐถือปูน มักจะสร้างเป็นอาคารทางศาสนาเป็นส่วนใหญ่ ต่อมาในช่วงกลางกรุงรัตนโกสินทร์เริ่มมีการนำไปใช้ในการก่อสร้างที่พักอาศัยของชนชั้นสูง สถานที่ราชการ และเมื่อมีการขยายตัวของอาคารห้องแถวการค้าแบบจีน ซึ่งมีแบบแผนการปลูกสร้างที่พักอาศัยแบบ “เรือนติดพื้น” นิยมสร้างกันหลังสมัยรัชกาลที่ 5 ทำให้สถาปัตยกรรมเครื่องกอนี้แพร่หลายออกไปในวงกว้างมากขึ้น วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างหลักคือ “อิฐ” ใช้ก่อเป็นโครงสร้างเสาและผนังรับน้ำหนัก (Kirdsiri, 2014, p. 58) ดังพอจะสรุปได้ว่าการก่อผนังรับน้ำหนักเป็นรูปแบบก่อสร้างที่มีมาแต่เดิม หากแต่เมื่อพิจารณาเทคนิคการก่อฝาของที่พักอาศัยในเมืองนั้นคือห้องแถวการค้าเมืองตรังนั้น จะเห็นได้ว่าเป็นภูมิปัญญาที่เกิดจากค่านิยมพื้นฐานอันมีวัฒนธรรมจีนเป็นปัจจัยสัมพันธ์

แนวคิดในการปลูกสร้างเรือนติดพื้นได้รับอิทธิพลจากหลักฮวงจุ้ย โดยตั้งอยู่บนความเชื่อที่ว่า มนุษย์ควรอยู่ใกล้ชีวิตธรรมชาติหรือติดกับพื้นดิน จะส่งผลให้สุขภาพดี เจริญรุ่งเรือง (Wang, 2014, p. 297) ซึ่งสอดคล้องกับการตั้งศาลเจ้าที่หรือ ตี่จูเอี้ย (อักษรจีนแบ่งเป็น 3 พยางค์ คือ ตี่ แปลว่า ดิน, เลิน แปลว่า เทพเจ้า, เว้ย แปลว่า ที่ตรงนี้) ตามหลักความเชื่อตำแหน่งของ ตี่จูเอี้ย จะต้องตั้งติดพื้นชั้นล่างของอาคารเท่านั้น

ต่อมาในขณะที่ผนังและเสาคอนกรีตเสริมเหล็กได้รับความนิยมในช่วงที่มีการพัฒนาเมืองขนาดใหญ่จากการเติบโตทางเศรษฐกิจ วัสดุก่อสร้างแบบใหม่ที่เข้ามามี

บทบาทมาก คือ ปูนซีเมนต์และเหล็กเส้น ในระยะแรกถูกขนส่งผ่านเส้นทางเรือและต่อมาเมื่อมีการสร้างเส้นทางรถไฟสายใต้ ในปี พ.ศ. 2452 เชื่อมต่อจากสถานีเพชรบุรี ผ่านสถานีหาดใหญ่ไปจนถึงมลายู ประกอบกับในปี พ.ศ. 2460 เริ่มเปิดตลาดจำหน่ายปูนซีเมนต์ของสยาม-ซีเมนต์ (บริษัท ปูนซีเมนต์ไทย จำกัด ในปัจจุบัน) ปูนซีเมนต์จึงลำเลียงขนส่งผ่านทางรถไฟสายใต้ นำปูนซีเมนต์จากไทยส่งไปขายยังพื้นที่ตอนเหนือของสหพันธรัฐมลายู ปีนัง รวมถึงสิงคโปร์ในเวลานั้น ทำให้การก่อสร้างอาคารมีความหลากหลายมากขึ้น การเริ่มต้นใช้ปูนซีเมนต์และเหล็กเส้นนั้นช่วยพัฒนาระบบโครงสร้างของอาคารให้สามารถก่อสร้างเป็น “โครงสร้างระบบเสา-คาน คอนกรีตเสริมเหล็ก” ซึ่งเป็นการเพิ่มความกว้างของช่วงเสา (span) ให้ขยายกว้างมากกว่าอาคารที่ก่อสร้างด้วยโครงสร้างระบบเสาคานไม้ อันเป็นภูมิปัญญาในการก่อสร้างแต่เดิมในพื้นที่ เป็นผลให้เพิ่มพื้นที่ด้านหน้าร้านสะดวกกับการค้าขายและการขนส่ง รวมถึงการจัดเก็บสินค้า จะเห็นว่าในระยะเวลาที่ “ผ่าหลอ” ได้รับความนิยมในเมืองตรังนั้น ศูนย์กลางเมืองที่ขับเคลื่อนเศรษฐกิจตั้งอยู่ที่ทับเที่ยง ทำให้ภูมิปัญญาเชิงช่างดังกล่าวปรากฏอยู่ตามห้องแถวในเมืองทับเที่ยงมากมาย ในขณะที่ทับห้องแถวผ่าหลอที่เมืองกันตังเพียงหลังเดียว

6.2.3 ช่องเปิด

ประตู-หน้าต่างเปิดตลอดช่วงเสา (span) เป็นภาพที่คุ้นตาของห้องแถวทั้งในทับเที่ยงและกันตังที่จะพบเห็น ประตูบานเฟี้ยมไม้ และ/หรือประตูเหล็กยึด ส่วนเหนือประตูเป็นช่องลมวางตัวเป็นแนวยาวคู่ขนานตลอดความกว้างประตู ใช้สอยเป็นทางเข้าหลักบริเวณชั้นล่าง ส่วนด้านหน้าห้องแถวชั้นบนจะพบหน้าต่าง ช่องแสง และช่องลมที่รูปแบบและรูปทรงหลากหลาย แต่ถึงกระนั้นก็ปรากฏการเจาะช่องเปิดบนรูปด้านหน้าของอาคารชั้นบน (upper facade) จำนวนมาก รวมถึงช่องเปิดอื่น ๆ บริเวณผนังภายในห้องแถว เพื่อเพิ่มพื้นที่ในระบายอากาศอย่าง ที่ต่อเนื่อง (flow) และหากพิจารณาในรายละเอียดจะพบว่า บริเวณหน้าต่างชั้นบน หน้าต่างภายในบ้าน (ยกเว้นประตูทางเข้าหลักด้านหน้าห้องแถว) ลูกพักของหน้าต่างนิยมใช้ “บานเกล็ดไม้ปรับมุม” แม้ว่าราคาสร้างสูง ขั้นตอนในการจัดทำบานเกล็ดไม้ปรับมุมจะซับซ้อนกว่าบานเกล็ดไม้แบบติดตาย แต่หากพิจารณาเรื่องประโยชน์และความคุ้มค่าแล้วบานเกล็ดไม้ปรับมุมสามารถใช้งานได้หลากหลายกว่า และจากผลการศึกษาไม่พบการใช้บานเกล็ดปรับมุมกับประตูบานเฟี้ยมเลย เนื่องจากห้องแถวส่วนใหญ่ประกอบ

กิจการเชิงพาณิชย์การพับประตูบานเพี้ยมพับเก็บที่ฝาด้านข้าง เพื่อเปิดพื้นที่การค้าขายตลอดทั้งแนวเป็นสิ่งสำคัญ หาก ลูกพับของบานเพี้ยมเป็นเกล็ดปรับมุมทำให้บานประตูไม่ เรียบเสมอกันยากต่อการพับบานและจัดเก็บให้เรียบร้อย อีกทั้งลูกพับที่เป็นบานทึบให้ความรู้สึกมั่นคงปลอดภัย มากกว่า ดังนั้น ชั้นล่างจึงเน้นการระบายอากาศบริเวณ ช่องลมเหนือบานประตูเพิ่มเติม

6.2.4 ทางเดินในร่ม

การใช้งานทางเดินมีร่ม (covered arcade) ใน “บริบทภาคใต้ของไทย” จัดเป็นภูมิปัญญาการปลูกสร้าง หอ้งแถวอันเป็นผลมาจากสภาพภูมิอากาศ เหตุเพราะในประเทศไทยไม่ได้บังคับในข้อกำหนดการปลูกสร้าง อาคารดังเช่นเมืองท่าใน Straits settlements ที่มาจาก แนวคิดการพัฒนาเมืองของอังกฤษ “ผังเมืองของราฟเฟิล (Raffle town plan)” ซึ่งเป็นกฎหมายอาคารบังคับใช้ในปี พ.ศ. 2371 (ค.ศ. 1828) (Kong, 2010, pp. 13-14) โดยระบุ ให้รูปแบบของหอ้งแถว (shophouse) ที่ก่อสร้าง จะต้อง มี ทางเดินในร่ม (covered arcade) ที่มีความกว้างอย่างน้อย 5 ฟุต หรือที่เรียกว่า “Five foot walkway” (Hashimah & Ismail, 2005, p. 28) ทั้งนี้สันนิษฐานว่า เป็นการออกแบบ ทางเดินในร่มเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพภูมิอากาศในเขต มรสุมใกล้เส้นศูนย์สูตรและชายฝั่งทะเลที่มีความแปรปรวน ของอากาศสูง (Wongpradit, Kirdsir & Panin, 2015, p. 210) นอกจากนี้ ในชั่วโมงแห่งการค้าขายพื้นที่ส่วนนี้ยัง ได้ทำหน้าที่เป็นพื้นที่ส่วนขยายในการนำเสนอสินค้า ดัง จะเห็นได้ว่าการปรับใช้ “ทางเดินในร่ม” ในหลายรูปแบบ เช่น การยื่นหลังคาถนนลาดลงทางเดินด้านหน้า ส่วน ปลายหลังคาจับด้วยเสา หรือยื่นค้ำยื่นออกมาจับหลังคา เป็นต้น “ทางเดินในร่ม” หรือ “Five foot walkway” นั้น เป็น “ภูมิปัญญาที่รับมาจากตะวันตกและยุโรปที่เข้ามา ค้าขายและสร้างอาณานิคม” ซึ่งก็คือเมืองท่าใน Straits Settlements นั่นเอง ในขณะที่ทางเดินในร่มรูปแบบอื่น ๆ เป็นการคลี่คลายรูปแบบที่เกิดขึ้นจากความต้องการที่จะ อยู่ร่วมกับสภาพแวดล้อมผนวกกับการใช้งานซึ่งเป็นวิถี ทางสังคมของคนในชุมชน และเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ รวมถึง วัสดุก่อสร้างในแต่ละช่วงเวลาด้วย

จากการวิเคราะห์องค์ประกอบสถาปัตยกรรมแต่ละ ส่วนเพื่อหาเหตุผลและปัจจัยแวดล้อมในการก่อตัวของหอ้ง แถวการค้า จังหวัดตรังนั้น ประกอบด้วยเหตุผลและปัจจัย 3 ประการ คือ

1) เกิดจากคนในท้องถิ่น ภายใต้เงื่อนไขของสภาพแวดล้อม (ภูมิประเทศ-ภูมิอากาศ) ฐานะทางเศรษฐกิจ และทรัพยากรในพื้นที่ (วัสดุก่อสร้าง)

2) เกิดจากค่านิยมทางสังคมและวัฒนธรรม ที่รับมา จากชาวจีนโพ้นทะเลและแนวคิดตะวันตก ดินแดนอาณานิคม ช่องแคบ (straits settlements) ที่เข้ามาค้าขาย

3) เกิดจากการโอนถ่าย ส่งอิทธิพลผ่านรูปแบบและ วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง โดยระบบการปกครองจากส่วนกลาง (เมืองหลวง)

7. สรุปผลการศึกษา

ภูมิปัญญาการสร้างสรรค์หอ้งแถวการค้า จังหวัดตรัง จัดจำแนกได้เป็น 3 กลุ่ม คือ 1) ภูมิปัญญาการดำรงชีวิต กับสภาพแวดล้อม 2) ภูมิปัญญาเชิงช่าง 3) ภูมิปัญญาในการจัดการการใช้ทรัพยากรร่วมกัน สามารถกล่าวได้ว่า สถาปัตยกรรมประเภทหอ้งแถวเป็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ที่เป็นการผสมผสานวัฒนธรรมที่หลากหลายมีเอกลักษณ์ เฉพาะตัว จะเห็นว่าหอ้งแถวมีความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมที่สะท้อนภูมิปัญญาท้องถิ่น ตั้งแต่แนวความคิด ในการใช้สอยพื้นที่ วัสดุและเทคนิควิธีการก่อสร้าง เน้น การใช้วัสดุที่หาได้ในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์สูงสุดโดย คำนึงถึงความสอดคล้องกับปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ รูปแบบ และพฤติกรรมการดำเนินชีวิตรวมถึงขนบธรรมเนียมคติน ความเชื่อ จากการศึกษาภูมิปัญญาการสร้างสรรค์หอ้งแถว เป็นเครื่องยืนยันชัดเจนว่า การดำเนินไปพร้อมกันระหว่าง เทคโนโลยีกับธรรมชาติเป็นสิ่งที่เป็นไปได้และถือปฏิบัติมาแล้ว ตั้งแต่อดีต ทั้งนี้การศึกษาเรื่องภูมิปัญญาจะไม่เกิด ประโยชน์อันใดเลยหากไม่นำไปประยุกต์ใช้กับการดำเนิน ชีวิตในปัจจุบัน จากการศึกษาพบว่าภูมิปัญญาที่โดดเด่น และสามารถนำมาต่อยอดในงานออกแบบสร้างสรรค์ภายใต้ บริบทร่วมสมัย คือ ภูมิปัญญาเชิงช่าง

ส่วนมูลเหตุและปัจจัยแวดล้อมในการก่อตัวของหอ้ง แถวการค้า จังหวัดตรังนั้น ประกอบด้วยมูลเหตุและปัจจัย 3 ประการ คือ 1) เกิดจากคนในท้องถิ่น ภายใต้เงื่อนไขของสภาพแวดล้อม ฐานะทางเศรษฐกิจ และทรัพยากรใน พื้นที่ 2) เกิดจากค่านิยมทางสังคมและวัฒนธรรม ที่รับมา จากชาวจีนโพ้นทะเลและแนวคิดตะวันตกผ่านดินแดน อาณานิคมช่องแคบที่เข้ามาค้าขาย 3) เกิดจากการ โอนถ่าย โดยส่งอิทธิพลผ่านระบบการปกครองจากส่วนกลาง

กิตติกรรมประกาศ

บทความเรื่อง ปัญญาสรรค์สร้างห้องแถวการค้า จังหวัดตรัง เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “ตึกแถวในเมืองท่าชายฝั่งมหาสมุทรอินเดียในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” โดย ปัทม์ วงศ์ประดิษฐ์ หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ภาควิชาสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ภายใต้ทุนสนับสนุนการวิจัย โครงการปริญญาเอกกาญจนาภิเษก (คปจ.) รุ่นที่ 18.

Remarks

- ¹ การจัดหมวดหมู่ของการศึกษาวิจัยผลงานการค้นคว้าด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นโดย Paul Oliver, Encyclopedia of Vernacular Architecture Volume 1. Cambridge: Cambridge University, 1998 ซึ่งจำแนกประเภทการศึกษาเป็นหลายแนวทางทั้งการศึกษา “รายประเด็น (Issue base study)” และ “การศึกษาเชิงพื้นที่ (Area base study)” ทั้งนี้ ผู้วิจัยคัดสรรมาเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับห้องแถวเท่านั้น
- ² ในปีนี้มีการรวมตัวกันตั้งเป็นระบบกึ่งขนาดใหญ่และมีการสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน โดยมีแกนหลักของกึ่งที่อยู่อาศัยประจำตระกูล/ประจำวงศ์ และมีการลงทุนในธุรกิจประเภทต่าง ๆ โดยเฉพาะอสังหาริมทรัพย์
- ³ อ้างอิงมาตรฐานความชันหลังคาของกระเบื้องหลังคาประเภทต่าง ๆ จากศูนย์ข้อมูลวัสดุก่อสร้าง สมาคมสถาปนิกสยามฯ www.asa.or.th เข้าถึงเมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2559

References

- Chiwasan, W. (1986). *Annual Report: Sathapattayakam Chin Nai Mueang Pattani*. Pattani, Thailand: Prince of Songkla University.
- Chii, W. Y., & Widodo, J. (2016). *Shophouse/Townhouse: Asian perspectives*. Singapore: Department of Architecture School of Design & Environment, National University of Singapore.
- Chuapram, S. (2003). *Shop House: Evolution of vernacular architecture from physical and culture in old community of Songkhla province*. (Master's thesis). Silpakorn University, Graduate School, Architecture.
- Hashimah, W., & Ismail, W. (2005). *Houses in Malaysia fusion of the east and the west*. Kuala Lumpur: UTM.

- ⁴ เมื่อมีการซื้อขายสินค้าติดต่อกับต่างประเทศ ส่งผลให้ห้องแถวที่จะปลูกสร้างในช่วงเวลาดังกล่าวได้รับอิทธิพลตะวันตกเข้ามาผสมผสานกับห้องแถวระยะแรกเริ่มในพื้นที่
- ⁵ จะเห็นได้ว่า วัฒนธรรมคำสอนของจีนมีมากมายหลากหลายทั้งรูปธรรมและนามธรรม แต่คนจีนให้ความสำคัญกับคติความเชื่อที่ส่งผลกับจิตใจ (ไหว้เทพเจ้า บรรพบุรุษ ถือศีลกินเจ) มากกว่ารูปแบบ ลักษณะทางกายภาพหรือของนอกกาย (ที่อยู่อาศัย เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย)
- ⁶ ก้อนอิฐที่ใช้ในการก่อผนังรับน้ำหนัก เจ้าของห้องแถวหรือช่างรับเหมาจะต้องสั่งผลิตจากโรงอิฐซึ่งตั้งอยู่ห่างจากเขตเมือง ทั้งนี้จะต้องจัดซื้อ ส่งเผอิฐ และนำส่ง จึงต้องใช้งบประมาณและวางแผนเรื่องระยะเวลาในการขนส่ง
- ⁷ สัมภาษณ์ปราชญ์จีนชาวเมืองทับเที่ยง คุณสงวน กิตติเชษฐ์ 31 มีนาคม พ.ศ. 2558; จากคำบอกเล่าของญาติผู้ใหญ่ที่ประกอบอาชีพรับเหมาในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2
- ⁸ สัมภาษณ์คุณไกรภพ และคุณวิสา โตทับเที่ยง นักออกแบบผลิตภัณฑ์และผู้ประกอบการ ชาวเมืองตรัง เมื่อวันที่ 19 มกราคม พ.ศ. 2559
- ⁹ ในระยะเวลาที่สัมภาษณ์ ผลิตภัณฑ์เก้าอี้ถอดพิมพ์ยังอยู่ระหว่างทดลองปรับ “ต้นแบบ” ยังไม่ระบุชื่อผลิตภัณฑ์ และยังไม่วางขายตามท้องตลาด

- Kirdsiri, K. (2014). Holistic cultural landscapes of community and vernacular architecture in the area of Songkhla Lake Watershed. *NAJUA Journal history of architecture Thai architecture*, 11 (August – December 2014), 176-213.
- Khamsiripimaan, N. (1989). *Kan Sanoenae Rupbaep Thang Kaiyaphap Khong Hongthaeo Baep Chin Nai Chumchon Mueang Pattani*. Bangkok: Fine Arts Department.
- Kittichet, S. (2015, March 31). *Interview*.
- Kong, L. (2010). *Conserving the past, creating the future: Urban heritage in Singapore*. Singapore: URA.
- Maha Vajiravudh Phra Mongkut Klao, His Majesty King. (1963). *Chotmai het praphat huamueang paktai roso 128 khong phrabatsomdet phra mongkut klao chaoyuhua*. Bangkok, Thailand: Suksapanpanit.
- Na-Thalang, E. (2001). *Phumpanya Thaksin: Chut phumpanya chaoban kap krabuankan rianru lae kan praptua khong chaoban thai*. Bangkok, Thailand: Amarin Book.
- Nuwattiwong, N., His Royal Highness Prince. (1997). *Chotmai het rayathang pai truat ratchakan laem malayu roso 121*. Bangkok, Thailand: Fine Arts Department.
- Office of Natural Resources and Environment Policy and Planning. (2005). *Phaenthi moradok thang watthanatham ThapThiang*. Bangkok: Author.
- Oliver, P. (1998). *Encyclopedia of vernacular architecture volume 1*. Cambridge: Cambridge University.
- Panin, A. (2000). *The wisdom of Southeast Asia Vernacular architecture: Thailand, Laos, Indonesia and Philippines case study looking through space, mass and life*. Bangkok, Thailand: Silpakorn University, Faculty of Architecture, J Print.
- Phanphiluek, N. (2015, March 31). *Interview*.
- Pongpaiboon, S. (2001). *Structure and dynamics of southern culture with development*. Bangkok, Thailand: The Thailand Research Fund.
- The committee processed documents and archives department, The organizing committee of the king. (2001). *Books honor King Bhumibol Adulyadej: Culture, historical development, identity and the wisdom of Trang province (The royal crest commemorating the 6th cycle birthday anniversary, December 5, 2001)*. Bangkok, Thailand: Ministry of Education.
- Tothapthiang, K., & Tothapthiang, W. (2016, January 19). *Interview*.
- Wang, W. (2014). *The history and concepts of Chinese Architecture*. Khonkaen, Thailand: Institute of Learning and Teaching Innovation, Khonkean University.
- Wongpradit, P. (2015). *The study of shophouse development in Trang Province*. (Master's thesis). Silpakorn University, Graduate School, Architecture.
- Wongpradit, P., Kirdsiri, K., & Panin, A. (2015). Contexts affecting architectural form of shophouse and its development, historic urban landscapes of Tub Tiang, Trang Province. *NAJUA Journal Architecture, Design and Built Environment*, 29 (January-December), 205-222.
- Yodmanee, S. (1992). *Khati Niyom Kan Kosang Thi Prakot Nai Sathapattayakam Chin Nai Khet Amphoe Mueang Songkhla, Songkhla*. Bangkok, Thailand: Office of the National Culture Commission.

Supplement Data:

ห้องแถวทับเที่ยง:

กรณีศึกษาที่ 1	บ้านเลขที่ 55	ร้านข้าวต้มเจ๊อ้วน ถนนพระรามหก
กรณีศึกษาที่ 2	บ้านเลขที่ 112	ร้านยูเซี่ย ถนนพระรามหก
กรณีศึกษาที่ 3	บ้านเลขที่ 105	ร้านเสริมสวย ถนนราชดำเนินซอย 7
กรณีศึกษาที่ 4	บ้านเลขที่ 51	ร้านอาหารมุสลิม ถนนกันตัง
กรณีศึกษาที่ 5	บ้านเลขที่ 17-18	ร้านอุดมกลการ ถนนราชดำเนิน
กรณีศึกษาที่ 6	บ้านเลขที่ 188-190	ร้านมิตรแท้ ถนนหลังตลาด
กรณีศึกษาที่ 7	บ้านเลขที่ 186	ร้านกมลรัตน์ ถนนราชดำเนิน
กรณีศึกษาที่ 8	บ้านเลขที่ 5/2	บ้านไทรงาม ถนนราชดำเนินซอย 5
กรณีศึกษาที่ 9	บ้านเลขที่ 42	ร้านเพ็ญพรรณ ถนนราชดำเนิน
กรณีศึกษาที่ 10	บ้านเลขที่ 7	ร้านวิษณุอะไหล่ ถนนกันตังซอย 1
กรณีศึกษาที่ 11	บ้านเลขที่ 8-8/1	ร้านยี่เส็ง ถนนกันตังซอย 1
กรณีศึกษาที่ 12	บ้านเลขที่ 261-263	ร้าน จ.จินฉั่น ถนนราชดำเนิน

ห้องแถวกันตัง:

กรณีศึกษาที่ 1	บ้านเลขที่ 42	ร้านเสริมสวยใจ ถนนรัชฎาใต้
กรณีศึกษาที่ 2	บ้านเลขที่ 39	บ้านคุณดี ถนนหน้าค่าย
กรณีศึกษาที่ 3	บ้านเลขที่ 140	ร้านไพศาล ถนนรัชฎาเหนือ
กรณีศึกษาที่ 4	บ้านเลขที่ 479	บ้านคุณแก้ว ถนนหน้าค่าย
กรณีศึกษาที่ 5	บ้านเลขที่ 150	ศาลเจ้าฮกเกี้ยน ถนนรัชฎาเหนือ
กรณีศึกษาที่ 6	บ้านเลขที่ 79	บ้านคุณหลาย ถนนรัชฎาเหนือ
กรณีศึกษาที่ 7	บ้านเลขที่ 51	บจก.บั่น แซ่ หิ้น ถนนรัชฎาเหนือ
กรณีศึกษาที่ 8	บ้านเลขที่ 19	ศาลเจ้าไหหลำ ถนนรัชฎาเหนือ
กรณีศึกษาที่ 9	บ้านเลขที่ 18	ร้านตัวหม้ายโอสถ ถนนรัชฎาเหนือ
กรณีศึกษาที่ 10	บ้านเลขที่ 33	ร้านวิมลวรรณ ถนนรัชฎาเหนือ

